

N O R S K R I F T

Redaksjon:

Bernt Fossestøl,	rom C236,	Wergelands hus.
Ingard Hauge,	" C238,	" " "
Åsfrid Svensen,	" C318,	" " "
Kjell Ivar Vannebo,	" C230,	" " "

Manuskripter kan leveres direkte til disse eller sendes til:

NORSKRIFT

Institutt for nordisk språk og litteratur

Postboks 1013, Blindern

OSLO 3.

Manuskriptene bør være skrevet på maskin i A4-format, med linjeavstand $1\frac{1}{2}$, marg ca. 4 cm. og med reine typer på et godt fargeband.

NORSKRIFT er et arbeidsskrift og er følgelig beregnet på artikler av foreløpig karakter. Ved eventuelle henvisninger til disse bør det derfor på en eller annen måte markeres at det dreier seg om utkast. Artiklene kan heller ikke mangfoldiggjøres uten tillatelse fra forfatterne.

NOMINALADVERBIALER

av

Einar Bruaas

0.o Undersøkelsen i 1969. På grunnlag av et tidligere utformet arbeidsdokument, "Om norsk setningsstruktur og leddstilling" - med utgangspunkt i Paul Diderichsens "Sætningsskema", arbeidet jeg i løpet av 1969 spesielt med en undersøkelse av objektets avgrensning mot adverbialet. Det som særlig fanget interesse, var preposisjonsuttrykk (heretter kalt PU) som ikke kunne substitueres med adverb, og hvis regimen ("styring") i tradisjonell grammatikk bl.a. går under navn av "objekt ved transitiv verbalgruppe" (hvor den transitive verbalgruppe bl.a. kan bestå av verb + preposisjon).

Bare deler av denne undersøkelsen er tidligere lagt fram, jfr. EAL, s. 67-69, 74-75, 78-79 og 96-97.

1.o Resultat. Undersøkelsen gav som resultat

- a) at termen 'transitiv verbalgruppe' er en betegnelse for et rent semantisk begrep,
- b) at 'transitiv verbalgruppe' selv ikke i tradisjonell grammatikk kan betraktes som setningsledd, og
- c) at man strukturelt sett - på uttrykksplanet - har å gjøre med en spesiell type adverbialer - altså egne setningsledd - som etter funksjon kan inndeles i
  1. subjektadverbialer
  2. adjektadverbialer
  3. objektadverbialer
  4. konsubjektadverbialer
  5. koobjektadverbialer

Disse fem funksjonstyper av PU som ikke lar seg substituere med et adverb, og som samtidig er sterkt nominalt preget (se i det følgende), har jeg så gitt fellesbetegnelsen 'nominaladverbialer' til forskjell fra 'omstendighetsadverbialer'. Den sistnevnte gruppe representeres først og fremst av adverb, men kan også som kjent være enten et substantiv eller et PU som imidlertid begge er substituerbare med et adverb. (For "omstendighet", jfr. Norsk Riksmålsordboks definisjon under 2.a.: "gitt forhold, ytre vilkår hvorunder noget finner sted").

Bare en skjematisk oversikt over disse fem typer, utarbeidet på ett ark A-4-format har hittil vært lagt fram til sirkulering blant kolleger og også vært brukt i min undervisning på grunn- og mellomfagnivå.

2.0 Ikke-nominaladverbial funksjon. PU synes å være den syntagmetype som har den mest forskjelligartede funksjon i språket. La oss nevne sju (åtte?) slike ulike funksjoner før redegjørelsen for funksjon som nominaladverbial.

2.1 PU med adjektivs funksjon:

- (1) mannen på gården = "gårdens eier"
- (2) taket på huset = "husets tak"
- (3) fargene i rommet = "rommets farger"
- (4) far til gutten = "guttens far"

osv.

2.2 PU med nominals funksjon

2.2.1 Som subjekt (vel helst sjelden):

- (5) under bordet er i hans del, det eier han (Hoel)
- (6) i morgen er den skjebnesvangreste stund i mitt liv (Western, § 717)

2.2.2 Som subjektpredikativ:

- (7) hun er i god bedring, - jfr.:
- (8a) hun er frisk og i god bedring (paratakseprøven)
- (8b) de er friske og i god bedring (kongruensprøven)

2.2.3 Som objektpredikativ:

- (9) han fant henne i god behold - jfr.:
- (10a) han fant henne frisk og i god behold (paratakseprøven)
- (10b) han fant dem friske og i god behold (kongruensprøven)

2.2.4 Som regimen (PU styrt av preposisjon):

- (11) fra etter skoletid til --
- (12) fram fra under bordet
- (13) uforandret fra for fem år siden
- (14) (kom ikke) før om en time
- (15) alle med under kr. 100.000.- i inntekt
- (16) (stilen er kjapp og) av i dag

2.2.5 Som objekt (?): Paratagmet substantiv + PU i følgende eks.
(fra Dagbladet 8/12/71 s. 3) tyder på dette:

- (17) -- både når det gjelder meninger og i matveien

2.3 PU som del av uskte sammensatt verbal

- (18) han sa fra seg stillingen
- (19) de tok på seg arbeidet
- (20) hun har tatt i bruk skoene
- (21) de har sett i gang arbeidet

For (18)-(21) jfr. EAL s. 75.

2.4 PU som adverbial

- (22) de ferierer på fjellet
- (23) huset ligger ved sjøen
- (24) de kommer i morgen
- (25) etter vinter kommer vår
- (26) om noen uker reiser de

osv.

PUs funksjon som adverbial er den vanligste - og prøves altså ved å substituere med et adverb eller ved tradisjonell grammatikk spørreprosedyres adverbialspørsmål innledet med andre spørreord enn HVEM, HVA, HVILKEN, - dvs. spørreord som NÅR, HVOR, HVORLEDES osv.

3.0 PU som nominaladverbial. I tillegg til de nevnte funksjoner har så språket en rekke konstruksjoner der PU verken har adjektivs eller nominals funksjon, verken funksjon som del av uekte sammensatt verb eller funksjon som adverbial i tradisjonell grammatikk forstand, dvs. som omstendighetsadverbial. Dette siste gjør at tradisjonell grammatikk avviser forekomst av PU, idet preposisjonen ansees som del av verbalet. Det er nok å nevne eksempler som følger (hvor (--) og [--] viser to motstridende syn på tilhørighet):

- (27) hun (drømmer [om] en luksustilværelse]
- (28) vinterstid (lengter jeg [etter] våren]
- (29) han vil ikke (tenke [på] denne saken] lenger
- (30) ingen (stoler [på] hans forsikringer]
- (31) han (holder [av] henne]
- (32) en vellykket ferie (avhenger [av] været]
- (33) om vi skal reise (beror [på] deg]

osv.

Det er i slike og lignende konstruksjoner at tradisjonell grammatikk regner med såkalt 'preposisjonsobjekt', 'preposisjonalobjekt', 'middelbart objekt' eller 'objekt ved transitiv verbalgruppe', idet det hevdes

1. at vi ikke har noe PU som adverbial fordi substituering med adverb ikke er mulig, og
2. at preposisjonen har fått en så "avbleket"/"svekket" betydning at den ikke lenger har preposisjons funksjon, men går inn som del av verbalet.

To innvendinger vil kunne reises:

- Ad 1: Vi har riktignok ikke PU som omstendighetsadverbial, men det betyr ikke at vi ikke kan ha andre former for adverbial - dersom det kan vises at vi har å gjøre med PU som eget setningsledd og ikke verbal + preposisjonstillegg + objekt.
- Ad 2: At preposisjonen har "avbleket"/"svekket" betydning trenger ikke å være avgjørende for at/om preposisjonen inngår som del av ell. tillegg til verbalet. I tilfelle må preposisjonen betraktes som del av uekte sammensatt verb. Et slikt forhold gjerstår det å påvise.

Sannsynligheten taler sterkt for at et slikt forhold ikke lar seg gjøre å påvise. Tvert om har vi tre prøver som i de fleste tilfelle alle sammen viser

1. at vi har preposisjon og ikke "partikkel i uekte sammensatt verb",
2. at vi ikke har objekt,
3. at vi har eget setningsledd bestående av PU også i slike konstruksjoner.

De tre prøver er noenlunde fyldig behandlet i EAL som hhv. VA-prøven, Midtfeltprøven og Forfeltprøven, men tas likevel med her, fordi de spesielt gjelder én av de fem PU-funksjoner som nominaladverb, og også kan anvendes for de andre funksjonene.

4.0 Tre prøver på objektadverbial. Vi venter med definisjon av 'objektadverbial' til vi ved tre prøver har vist forekomst av en PU-funksjon som ikke hører inn under noen av de i § 2 nevnte.

4.1 VA-prøven. Karakteristisk for uekte sammensatte transitive verb, dvs. verb + "løs partikkel" (her kalt VA = verbaladverbial), er følgende posisjonsmuligheter for objektet i forhold til VA:

- enten: verb + substantiv + VA -
eller: verb - + VA + substantiv
eller: verb + trykklett + VA -
pronomen
eller: verb - + VA + trykk tungt ("riksnorsk")
pronomen

(I mange østlandske dialekter trykklett pronomen også etter VA, først og fremst nær grensen mot Sverige). Eks. på "riksnorsk":

- (34) hun lukket vinduet opp -
(35) hun lukket - opp vinduet
(36) hun lukket det opp -
(37) hun lukket - opp det

Slik også med P/A-morfem (morfem som enten kan fungere som preposisjon eller som VA) med VA-funksjon:

- (38) hun har tatt kåpa på -
- (39) hun har tatt - på kåpa
- (40) hun har tatt den på -
- (41) hun har tatt - på den

Et P/A-morfem med preposisjons funksjon reagerer negativt på denne prøven:

- (42) *han har lenge tenkt saka på
- (43) han har lenge tenkt - på saka
- (44) *han har lenge tenkt den på
- (45) han har lenge tenkt - på den

Spesielt (42) og (44) viser at /på/ ikke er VA - og derfor en preposisjon.

4.2 Midtfeltprøven. Det finnes også et annet karakteristisk trekk ved språket, nemlig at trykklett pronominalt objekt er midtfelt-plassert når verbalet består bare av finitt verbform:

- (46) hun har - ikke lukket vinduet opp
- (48) hun har - ikke lukket det opp
- (49) hun lukket det ikke - - opp

Slik også med P/A som VA:

- (50) hun har - ikke tatt kåpa på
- (51) hun har - ikke tatt den på
- (52) hun tok den ikke - - på

Men ikke ved P/A som preposisjon:

- (53) han har - ikke tenkt på saka
- (54) han har - ikke tenkt på den
- (55) *han tenker den ikke - på -

I (53)-(55) har vi altså ikke noe objekt. Midtfeltprøven understøtter VA-prøven, jfr. (42)-(45). Konklusjonen må da bli: når vi verken har et VA eller et objekt, må vi ha preposisjon + regimen, dvs. et PU.

4.3 Forfeltprøven (Paul Diderichsens Fundamentprøve)

Forfeltprøven viser Omfanget, ikke arten av et setningsledd, idet de deler av en setning som sammen kan forfeltpermuteres, danner ett setningsledd:

Ikke bare

- (56) deg [] har jeg drømt om
  - (57) nettopp denne muligheten [] har jeg tenkt på
- men også:

- (58) om deg [] har jeg drømt
- (59) nettopp på denne muligheten [] har jeg tenkt

4.4 Om prøvene. Av de tre prøver synes de to første å være de sikreste, idet det ikke alltid ser ut til at setningsledd kan forfelt-plasseres. Det gjelder f.eks. ved frasen /holde av noen/ = "like/være glad i noen", hvor /av/ er preposisjon:

a) VA-prøven:

(60a) hun har alltid holdt av sine foreldre

(60b) *hun har alltid holdt sine foreldre av

b) Midtfeltprøven:

(61) *hun holder dem jo av

De to prøver viser hhv. preposisjon og regimen, -ikke objekt. PU kan imidlertid knapt forfelt-plasseres:

(62) ?av sine foreldre/dem [] holder hun

Betydningsvarianten /holde av noe/ = "legge/sette til side" viser /av/ som VA, og /holde av/ som uekte sammensatt verb:

a) VA-prøven:

(63a) de har holdt ett eksemplar av -

(63b) de har holdt - av ett eksemplar

(63c) de har holdt det av -

b) Midtfeltprøven:

(64) de holdt det jo av

Det interessante ved disse to betydningsvarianter av /holde av noen, noe/ er at de også har ulike syntaktiske egenskaper.

4.5 Benevnelsen 'objektadverbial'. Siden vi i følge undersøkelsen ovenfor må regne med PU-konstruksjoner som egne setningsledd, men uten omstendighetsadverbials funksjon, blir problemet å finne en relevant betegnelse for denne funksjon. Posisjonelt er slike PU slutfeltledd og kan visstnok aldri forekomme i midtfeltet. Dette er også den vanlige posisjon for PU som omstendighetsadverbial (selv om mange av disse også kan forekomme i midtfeltet som frie adverbialer), slik at de strukturelt/formelt må betraktes som A-ledd. Grammatisk-kategorisk har vel alle - før en nærmere analyse - en viss følelse av en objektrelasjon ved regimen. Disse to forhold til sammen gjorde at Isak Wallin - som ellers brukte andre kriterier - kalte slike PU-konstruksjoner for 'objektadverbialer', en term jeg har overtatt fra ham. Han får dermed fram at det ved disse PU også er et nominalt islett.

En fullgod definisjon av 'objektadverbial' er vanskelig å gi, slik at den følgende er å betrakte som tentativ:

Objektadverbialet er et eget setningsledd med FUs form a) som ikke kan substitueres med adverb eller nomen.

- b) hvis to deler reagerer negativt på VA- og Midtfeltprøven, og
c) som heller ikke går inn under prøvene for de øvrige nominaladverbialer.

Svakheten ved en slik definisjon er den samme som også hefter ved definisjonen av adverb: at den er negativ.

Med de prøver som kan brukes, har vi i eks. (27)=(31) objektadverbialer.

4.6 Tillegg om nominaladverbial i setningskløvning. Som kjent er det karakteristiske ved setningskløvning at utbrutt nominalt ledd etterfølges av en /som/-setning, utbrutt adverbial av en /at/-setning. Følgende autentiske eksempler med /på/ og /om/ skulle ikke levne tvil om at vi har å gjøre med utbrutte adverbialer, nærmere bestemt nominaladverbialer, dvs. nok en påvisning av slike adverbialers forekomst:

- (65) "Det sikkert er på Ingegjerd han tenker"
(66) "(Det må moderne driftsmåter til), og det er på dem Wenedelbo satser"
(67) "Det er først og fremst om en slik sammenkomst jeg vil skrive denne gangen"
(68) "Det er om dette at programmet skal handle"
(69) "Det er om dette arrangementet dette programmet skal handle"
(65): Aa. O. Vinje: Olaf Digre (Cap., Oslo 1927, s. 15)
(66): Dagbladet nr. 106/24/2-5 for 10.05.1977
(67): Fra et privatbrev 12.06.66
(68): I radio 26.02.73 kl. 2220 om NRKs 25-årsjubileum
(69): I radio 20.12.73 om programposten Fremmedarbeiderne

Tradisjonallister må vel ha vanskelig for å benekte forekomst av adverbial i slike konstruksjoner. Det setter dem i så fall i et dilemma, idet de i utgangsformuleringen jo regner med "transitiv verbalgruppe" + "objekt".

4.7 Tillegg. Om divergerende syn. Noe av historikken omkring tradisjonell grammatikk's begrep 'transitiv verbalgruppe' skal her kort nevnes - og også tidligere imøtegåelser.

Rudolf Körner er vel den som i nordisk lingvistikk sterkest har pledert begrepet, men bruker en annen term: "prepositionsobjekt" til preposisjon ved verb, slik i sin første større artikkel: OBJEKTET (i Moderna Språk, årg. 1935, a. 58-90. Videre behandler han problemet i sin doktoravhandling STUDIER OVER SYNTAKTISK NYBILDNING I SVENSKAN, b. I, 1948, og i en sterkt utvidet bearbeidelse av sin første artikkel i OBJEKTET. EN STUDIE I ANALYTISK

SYNTAX, skrevet spesielt for og trykt i NUTIDSSVENSKA (Almqvist & Wiksell 1964, s. 43-151). Fjorten år tidligere enn Körners første artikkel behandler Aug. Western "Objekt efter verbalgrupper" i NORSK RIKSMÅLSGRAMMATIKK, men før ham har G. Borgström drøftet "medelbart objekt" i OM OBJEKTET (i VERDANDI 1897, s. 273-289). (I tysk lingvistik regner man med et "Präpositionalobjekt", riktignok som del av et preposisjonsuttrykk (!)).

Isak Wallin imøtegår i OM OBJEKTET SOM GRAMMATISK KATEGORI (Modersmålsläraarnas Förenings Årbok 1941, s. 100-143) Körners artikkel fra 1935, og regner med adverbial, kalt objektsadverbial. Ellers synes motinnlegg å være få. To skal nevnes. I artikkelen OBJEKTET I SVENSKAN (Svenskläraryöreningens årbok 1970, s. 138-146) hevder S. Philström at vi syntaktisk har å gjøre med et preposisjonsuttrykk med funksjon som adverbial.

Det andre av de to motinnlegg er av en spesiell interesse, ikke bare på grunn av omfang og grundighet, men først og fremst kanskje fordi det imøtegår Körners syn på hans egne premisser, som ved et til dels detaljert eksempelmateriale påvises å ikke være holdbare. Forfatteren - Åke Pettersson - har gitt motinnlegget tittelen TYPEN tänka på något - OBJEKTS- ELLER ADVERBIALKONSTRUKTION? og er innlevert som del II (97 maskinskrevne sider) av et licenciatarbeid 1964 ved Lunds Universitet. Prof. K. G. Ljunggren (samme universitet) viser til denne avhandlingen mot slutten av sin avhandling om OBJEKT OCH ADVERBIAL (NUTIDSSVENSKA s. 184-202). Beklageligvis er licenciatarbeidet uttrykt. Siden jeg imidlertid selv har arbeidet med samme problem, har universitetets Institut för nordiska språk med velvillig imøtekommenhet sendt meg et fotostatkopi. Siden avhandlingen ikke er tilgjengelig og siden den del det her gjelder, legger fram synspunkter av særlig interesse, har jeg utarbeidet et konsentrat av noen av dens synspunkter, som her finnes som Vedlegg. (Konsentratet er første gang lagt fram i et hovedfagseminar over grammatiske emner ved Universitetet i Oslo høstsemestret 1976 i forbindelse med at begrepet 'setningsledd' ble drøftet som et delemne).

5.0 Festennelse av subjektadverbial. Subjektadverbialet er et eget setningsledd med form som et PU hvis preposisjon oftest er /av/, og hvis regimen er agens eller en enhet som subjekt og verbalforløp er avhengig av.

Subjektadverbial forekommer i

- a) setninger med verbalet i passiv, der PUs regimen er agens og svarer til subjektet i den transformerte aktivsetning:
- (64) demonstrantene ble arrestert av politiet
Jfr.: politiet arresterte demonstrantene
NB! Ofte er subjektadverbialet utelatt.
- b) setninger med verbalet i aktiv form, men med passiv betydning og med PUs regimen som agens:
- (65) hun fikk mange lovord av rektor
Jfr.: rektor gav henne mange lovord
NB! Også her utelates ofte subjektadverbialet.
- c) setninger med /bero/ og /avhenge/ som verbal, jfr. definisjonens "enhet som subjekt og verbalforløp er avhengig av":
- (33) om vi skal reise, beror på deg
Jfr.: det beror på deg
= "det avgjøres av deg"
⇒ du avgjør det
- (32) en vellykket ferie avhenger av været
Jfr.: den avhenger av været
= "den betinges av været"
⇒ været betinger den
- NB! I setninger med /bero/ og /avhenge/ kan subjektadverbialet ikke utelates.

6.0 Bestemmelse av adjektadverbial. Adjektadverbialet er et eget setningsledd med form som et PU og har samme funksjon som et adjekt.

Oftest er preposisjonen /til/:

- (66) han sendte et brev til henne

Jfr.: han sendte henne et brev

Slik ved mange transitive verb som kan ta adjekt:
Enten: hun betrodde/fortalte/sa/&c meg det
Eller: hun betrodde/fortalte/sa/&c det til meg
Forholdet er ikke undersøkt, men tendensen synes å gå i retning av konstruksjoner med adjektadverbial i stedet for adjekt.

Adjektadverbial med preposisjonen /for/ er heller ikke uvanlig:

- (67) han gjorde en tjeneste for henne

Jfr.: han gjorde henne en tjeneste

Ved mange - muligens de fleste - adjektadverbialer med /for/ er en lignende påvisning umulig. Syntaktisk synes imidlertid for-

at
skjellen å være den objektadverbialer med /for/ finnes ved intransitive verb, mens adjektadverbialer med /for/ finnes ved transitive verb:

- (68) de hadde sørget for god forpleining (objektadverbial)
(69) hun skrev brevet for ham
(70) jeg hentet varene for henne } (adjektadverbial)

7.0 Bestemmelse av konsubjektadverbial. Konsubjektadverbialet er et eget setningsledd med form som et PU, hvis preposisjon ofttest er /med/ og hvis regimen (konsubjektet) sammen med subjektet deltar i verbalforløpet, slik at konsubjekt og subjekt kan bytte plass:

(70a) Enten: Jensen diskuterer med Hansen

(70b) Eller: Hansen diskuterer med Jensen

Jfr. også: Jensen og Hansen/Hansen og Jensen diskuterer

8.0 Bestemmelse av koobjektadverbial. Koobjektadverbialet er et eget setningsledd med form som et PU hvis preposisjon er /med/, og hvis regimen (koobjektet) deltar sammen med objektet i verbalforløpet, slik at koobjekt og objekt kan bytte plass:

(71a) Enten: de sammenlignet Molde med Tromsø

(71b) Eller: de sammenlignet Tromsø med Molde

Jfr. også: de sammenlignet Molde og Tromsø/Tromsø og Molde

(72a) Enten: kanalen forbinder byen X med byen Y

(72b) Eller: kanalen forbinder byen Y med byen X

Jfr. også: kanalen forbinder byene X og Y/Y og X

9.0 To kommentarer

9.1 Om kategorisering. Det vil kunne spørres om hvor hensiktsmessig det er å operere med en femdelt subkategorisering av begrepet 'nominaladverbialer', - om ikke dette fellesbegrepet burde være tilstrekkelig - med det kjennetegn at slike adverbialer ikke kan substitueres med et adverb, til skille fra PU i funksjon som omstendighetsadverbialer, hvor man riktignok arbeider med en semantisk inndeling i steds-, tids-, måtesadverbialer &c.

Paren ved å stille opp mange subkategorier er jo vanligvis den at jo flere der er, desto lettere vil overlapping finne sted, slik at det blir vanskelig, undertiden bare et valg, å bestemme hvilken subkategori et fenomen hører hjemme i. Særlig gjelder dette subkategorisering som bygger på semantiske prinsipper. Et

eksempel til advarsel er for mange de 12 undertyper av objekt som Olav Næs arbeider med i sin Norsk grammatikk (s. 300f).

En inndeling i undergrupper som ovenfor skulle knapt lide av en slik mangel, fordi den bygger på syntaktiske og strukturelle egenskaper. Det er således et klart skille mellom f.eks. objektadverbial på den ene siden og subjekt- og adjekt-adverbial på den andre siden.

Både subjektadverbialet (spesielt i passivkonstruksjoner) og adjektadverbialet (særlig med prep. /til/) kan begge påvises å være - hvert på sin måte - avledet av en annen setningsstruktur med samme innhold. Noe tilsvarende er ikke tilfelle med objektadverbialet, en slags språkets restkategori som er vanskelig å beskrive. Men også mellom subjekt- og adjekt-adverbial er det en klar syntaktisk forskjell. Subjektadverbialet, spesielt i passivkonstruksjoner, kan tilbakeføres på en aktivkonstruksjon for så vidt gjelder dets regimen (= subjekt i aktiv). Regimen i adjektadverbialkonstruksjoner med /til/ (og delvis med /for/) kan føres tilbake til konstruksjoner med adjekt.

Også konsubjekt- og koobjekt-adverbialer skiller seg syntaktisk klart fra disse to, samtidig som de klart skiller seg ut fra hverandre - også her syntaktisk.

9.2 Om terminologi. Som nevnt i § 4.4 er termen 'objektadverbial' lånt fra Isak Wallins termvokabular. Han bruker den i sin avhandling "Om objektet som grammatisk kategori", trykt først i Modersmålsläraarnas förenings årbok 1941, s. 100-143, senere også i NUTIDSSVENSKA (ved Carl-Eric Thors), s. 215-256. Samme term dekker hos ham også det nominaladverbial som jeg gir betegnelsen 'adjektadverbial' - med begrunnelse som nevnt i § 9.1.

Min betegnelse 'subjektadverbial' kan muligens sies å ikke være den heldigst valgte, idet det må virke noe underlig at både subjekt og subjektadverbial kan forekomme i samme setning. For førsteleddet (adjekt- og subjekt-) i begge disse sammensetninger gjelder imidlertid at de antyder hvilken funksjon de to adverbialers regimina har som setningsledd i setningsstrukturer de kan sammenlignes med. I tillegg har jeg nok følt meg tiltalt av symmetrien:

objekt   - adjekt   - subjekt

objektadverbial - adjektadverbial - subjektadverbial

Betegnelsene 'konsubjektadverbial' og 'koobjektadverbial'

er mine, men termene 'konsubjekt' og 'koobjekt' er som "consubjectum" og "coobjectum" første gang behandlet av den danske lingvist og grammatiker Jens Høysgaard i hans "Methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax", Kbhvn 1752 (se §§ 1027ff, § 1041 og alfabetisk register over termini).

10.0 Samlet oversikt med eksempler og analysesymboler

- 10.1 Subjektadverbial: demonstrantene ble stanset av politiet
hun fikk røde roser av sin forlovede
om vi skal reise, beror på deg
en vellykket ferie avhenger av været
- 10.2 Konsubjektadverbial: Hansen diskuterer med Jensen
Jensen diskuterer med Hansen
- 10.3 Adjektadverbial: han har sendt pengene til henne
hun har skrevet et brev for ham
- 10.4 Objektadverbial: de hadde sørget for god forpleining
han har tenkt på saken
de lengter etter våren
- 10.5 Koobjektadverbial: de sammenlignet Molde med Tromsø
de sammenlignet Tromsø med Molde
kanalen forbinder byen X med byen Y
kanalen forbinder byen Y med byen X

11.0 To tillegg. Det vil passe å avslutte denne fremstillingen med to tillegg som kort drøfter hvorledes erkjennelsen av at det finnes nominaladverbialer, løser i hvert fall ett av de problemer man møter når språkets "overflatestruktur" skal beskrives.

11.1 Om innhold og uttrykk. Da Paul Diderichsen utarbeidet sitt "Sætningsskema", var det i den hensikt å lage en enklest og samtidig fullstendigst mulig referanseramme for beskrivelsen av setningsstrukturen, setningsbygningen, der de enkelte leddtyper på visse betingelser viser seg å ha bestemte plasser innenfor bestemte felt. Skjemaet ble som kjent til før begrepene 'overflatestruktur' og 'dypstruktur' ble skapt, men etter Ferdinand de Saussures postulat om språktegnets to-sidige enhet av innhold og uttrykk, -

et syn Diderichsen delte bl.a. gjennom sin interesse for og til dels sterke engasjement i Hjelmslevs glossematiske språk teori. Og nettopp setningsskjemaet er Diderichsens originale bidrag til studiet og beskrivelse av språkets yttrykksside.

Drøftingen foran gjelder også språkets uttrykksside: Nominaladverbialenes plass i setningsskjemaet er således ikke vanskelig av avgjøre: De har sin plass i slutfeltet som A-ledd, fordi de har funksjon som adverbialer, om enn en spesiell.

Tradisjonallister, som etter behov snart bruker strukturelle, snart semantiske kriterier i sin analyse, får selvsagt vanskeligheter om deres analyse skal ordnes inn i et rent struktursystem. Et illustrerende eksempel på dette finnes i Svein Lie: Innføring i norsk syntaks (1976).

Innføringens styrke består i at den gir det første - og langt på vei vellykte - forsøk på en fremstilling som bygger bare på ett syn (her det strukturelle), - språktegnet to-sidige enhet: innhold og uttrykk (s. 116), og som integrerer strukturanalyse (setningsskjema) (s. 29ff) og (delvis) valensteori (s. 56f.) i en sammenhørende helhet, - i stedet for å presentere mer eller mindre umotivert "feltanalyse" og/ell. TG-analyse som et anhang. Det må da bare beklages at forfatteren noe inkonsekvent forlater den grammatiske modell han ellers bygger på, når det gjelder behandlingen av nettopp de forhold som ovenfor er drøftet, idet han godtar tradisjonell grammatikk diffuse begrep 'transitiv verbalgruppe'. Han ser da også det tankekors han stilles overfor idet denne analysen skal gis en strukturellanalytisk form:

"Transitive verbalgrupper volder problemer i feltanalysen. Dersom en betrakter en transitiv verbalgruppe som ett ledd (= verbal), vil det ikke passe inn i setningsskjemaet. De forsøk som har vært gjort på å tilpasse setningsskjemaet til slike verbalgrupper, har ikke vært overbevisende. De bør derfor settes inn i skjemaet som om de ikke utgjorde en enhet." (s. 89)

Og i tre følgende eksempler får vi så PU plassert som A-ledd, som ovenfor nevnt uten videre gjelder for nominaladverbialer.

11.2 Analytisk dilemma - eller ikke. For grammatikere som opererer med begrepet 'transitive verbalgrupper' (= tr.v.gr.) vil en analyse av setninger som /han snakket med dem/ og /han snakket om det/ være grei, idet /dem/ vil være objekt for tr.v.gr. /snakke med/ og /det/ for tr.v.gr. /snakke om/, illustrert med analysesymboler som følger, hvor """""" står for tr.v.gr.:

(73) han snakket med dem
 └─┬──────────────────┘ Obj

(74) han snakket om det
 └─┬──────────────────┘ Obj

Nå er det selvsagt intet i veien for å støte på formuleringer som:

(75) han snakket med dem om det

Hvis /dem/ fremdeles er objekt for tr.v.gr. /snakke med/ - hva så med /det/? - idet /snakke/ jo allerede er inngått i én tr.v.gr., og idet det ikke finnes, og heller ikke er mulig å innsette en sideordnende konjunksjon mellom /med/ og /om/ som skulle godtgjøre forekomst av to ulike tr.v.gr. med samme verb. Og: Hvis /det/ er objekt til tr.v.gr. /snakke om/, - hva så med /dem/ ut fra tilsvarende resonnement?

Er det muligens slik at /dem/ er objekt for tr.v.gr. /snakke med/ - som tilsammen så bare er en del av en ny tr.v.gr. /snakke med dem om/? Jfr. Western, § 170, III: "Gruppen inneholder -- et komplement" med eks.: /imidlertid var hun daglig på jakt etter svakhet hos seg selv/. De tre muligheter kan symbolillustreres slik:

(75a) han snakket med dem om det
 Enten? └─┬──────────────────┘ Obj ─?—
 Eller? └─┬──────────┘ ─?— " " Obj
 Eller a) └─┬──────────────────┘ Obj
 pluss b)? └─┬──────────────────────────────────┘ Obj

Det dilemma en tradisjonalist her vil stå overfor, gjelder ikke bare ett verb. Andre av samme type er bl.a. /diskutere/forhandle/konferere/krangle/prate/rådslå/samrå seg/tale/, - andre: /sladre til -- om --/uttale seg til -- om --/ osv.

Et slikt dilemma eksisterer ikke om vi på uttrykksplanet erkjenner forekomst av nominaladverbialer som en spesiell type advertialer. Nominaladverbialet /med dem/ er et konsubjektadverbial, /om det/ et obektadverbial. At det i en setning kan forekomme ulike nominaladverbialer er ikke noe underligere enn at det også kan forekomme (semantisk) ulike omstendighetsadverbialer: -

	F		v		A	
(75b)	han	□	snakket	□	med dem om det	□
	└─┬		└─┬───┬──┘		└─┬───┬──┘	
					└─┬───┬──┘	
(76)	de	□	leker	□	slik her hele dagen	□
	└─┬		└─┬──┘		└─┬──┘	
					└─┬──┘	

Den inkonsekvente løsning av det analyseproblem som Svein Lie stilles overfor (jfr. pkt. 11.1) når Paul Diderichsens strukturanalytiske setningsskjema skal anvendes, eksisterer heller ikke. Som en spesiell type adverbialer er nominaladverbialene slutfelt plassert som A-ledd; jfr. (75b).

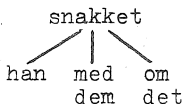
Av vesentlig interesse noteres også at denne analyse får sin uforbeholdne støtte i valensgrammatisk syn på forholdet, idet vi her har to preposisjonsuttrykk som begge er valensavhengige av verbet /snakke/. I min korte innføring "Om verbalvalens - En skisse", anvendt på norsk språkmateriale, har jeg ikke behandlet denne type valens. En valensleksikonbeskrivelse - med innføringens beskrivelsesapparat - vil imidlertid bli som følger for denne betydningsvariant av /snakke/:

I snakke₁₊₍₂₎₌₃

II snakke → s-R-(p₁NM)-(p₂NM)

p₁ = med, p₂ = om: han snakket (med dem) (om det)

med følgende valensmarkør:

Ved siden av at denne påvisning har sin rent generelle interesse, har den også sin spesielle adresse. Som nevnt i pkt. 11.1 har Svein Lie i sin grammatikk ikke bare innarbeidet Diderichsens strukturanalytiske setningsskjema (riktignok bare delvis tilpasset norsk språkstruktur), men også integrert valensteori og verbalvalens. Med hans tilslutning dessuten til F. de Saussures tese om språktegnets tosidige enhet av innhold og uttrykk (som både Diderichsen og valensteoriutformerne bygger på), foreligger således tre grunner for at han for en ny utgave bør omarbeide det avsnitt det her gjelder og således skape konsekvens i sin fremstilling.

Tysk lingvistik, både øst- og vesttysk, kjenner selvsagt - og bruker - begrepet 'Präpositionalobjekt', hvis "objekt" til prep. svarer til norsk "objekt" til "transitiv verbalgruppe". Det er no å nevne f.eks. DUDEN IV GRAMMATIK. Valensgrammatisk regnes imidlertid med et enhetlig og valensbundet p r e p o s i s j o n s u t t r y k k. På østtysk område, som fikk sin valensordbok i 1969 (Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben) er dette så opplagt at den ellers omfangsrike innledningen ikke behandler problemet, men lar det få sin løsning i verbenes valensbeskrivelse. På vesttysk område, som fikk sin valensordbok 7 år senere (Kleines Valenzlexikon deutscher Verben), med et noe avvikende beskrivelsesapparat, drøftes begrepet inngående i innled-

ningen, både i forbindelse med gjennomgåelse av kriterier for de ulike bestanddeler av et "Prädikat" (dvs. verbal) og i sammenheng med kriterier for bestemmelse av den spesielle type "Ergänzung" (= valensbundne enhet) det her gjelder, - og med samme resultat når det gjelder beskrivelsen: at P/A-morfemet ikke er et VA, altså ikke del av verbalet, men en preposisjon og således del av et valensbundet preposisjonsuttrykk.

Litteratur

- Borgström, G.: Objektet (i Verdandi 1897, s. 273-289)
Bruaas, E.: Eksperimentellanalytisk lingvistik, 1971
"-": Om verbalvalens - En skisse (i Norsk skrift 4/1975, s. 20-51)
Diderichsen, P.: Elementær dansk grammatik
DUDEN IV: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache, 2 1966
Engel, U/Schumacher, H.: Kleines Valenzlexikon deutscher Verben, Tübingen 1976
Helbig, G./Schenkel, W.: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben, Leipzig 1969, 3. utg. 1975
Høysgaard: Methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax, Kbhvn. 1752
Körner, R.: Objektet (i Moderna språk 1935, s. 58-90)
"-": Studier över syntaktisk nybildning i svenskan, b. I, 1948
"-": Objektet. En studie i analytisk syntax (i Nutidssvenska 1964, s. 43-151)
Lie, Svein: Innføring i norsk syntaks, 1976
Næs, Olav: Norsk grammatikk, 1972
Pettersson, Å: Objekts- eller adverbialkonstruktion? (Del II av licentiatarbeid 1964 ved Lunds Universitet)
Philström, S.: Objektet i svenskan (i Svensk lärarföreningens årbok 1970, s. 138-146)
Wallin, I.: Objektet som grammatisk kategori (i Modersmålslära- nas Förenings årbok 1941, s. 100-143, gjenopptrykt i Nutidssvenska 1964, s. 215-256)
Western, Aug.: Norsk riksmålsgrammatikk, 1921

VEDLEGG

Bruaas: 'PREPOSITIONSOBJEKT' eller 'PREPOSITIONSADVERBIAL' ?
('preposisjonsadverbial' = 'objekt(s)adverbial' og
'omstendighetsadverbial' dannet av prep.uttrykk)

Kort om

Rudolf Körners KOORDINERINGSbevis på forekomst av
"objekt efter prepositionsverb"/"prepositionsobjekt"

på grunnlag av

fil.mag. Åke Pettersson: TYPEN tänka på något -
OBJEKTS- ELLER ADVERBIALKONSTRUKTION?

(Del II av licentiatarbeid 1964 ved Lunds Universitet, hvor han
avviser Körners 'prepositionsobjekt' på Körners egne premisser
ut fra en kritisk gjennomgåelse spesielt av Körners doktorgrads-
avhandling Studier över syntaktisk nybildning i svenskan, I, 1948.
Sitater og henvisninger til denne avh. nedenfor etter Pettersson).

På s. 20 hos Pettersson gis følgende sitat:

"Koordinerade men på olika sätt konstruerade verb resp. fasta verb-
balförbindelser ha icke sällan som gemensam bestämning ett sats-
led, som står i klart objektsförhållande till det utan prep. kon-
struerade verbet och därför också måste fattas såsom stående i
samma syntaktiska relation till den härmed koordinerade förbin-
delsen verb + prep. resp. fast verbalförbindelse + prep." (s.53f)"

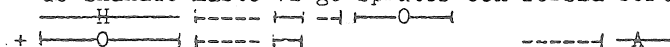
Eks. fra RKs avh. s. 52:

(1) de hade knappast tid att tänka på eller sörja den döda

Bevis: /den döda/ er obj. for /sörja/ - og derfor også for /tänka
på/ p.g.a. koordineringen ved /eller/, - altså en setning
med ett subjekt og to verbaler.

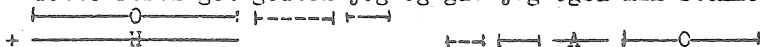
Konsekvensen av en slik bevisførsel, en slik konklusjon, ville
- mener ÅP - ha gjort det "besvärande" for RK å analysere andre ty-
per av koordinerte verbaler. Den må bli at førsteleddet i følgende
setning må ha funksjon som -, ja, som hva? - som objekt? - som
adjekt (Indirekte objekt)? - eller begge deler?:

(2) de skakade måste vi ge sprutor och försia bort (ÅP s. 21)

Begge deler - er selvsagt ÅPs mening (analysen er hans, symbolteg-
nene er Bruaas', hvcr $\rightarrow$ = subjekt, $\rightarrow O$ = objekt, $\rightarrow H$ = adjekt,
 $\rightarrow$ = verbal, + = konjunksjon (sideordnende)). EB: et noenlunde
tilsvarende eks. fra norsk:

(3) dette forslaget godtok jeg og gav jeg også min stemme

NB! Den enkle forklaring er for både (2) og (3) at vi har koordinering av to verbaler med ulik konstruksjon i en setning der førsteleddet er adøjekt/objekt, resp. objekt/adjekt for hvert av de koordinerte verbaler, - eller (EB): sagt verbalvalensgrammatisk: I (2) har vi et tri-nominal-valent - og tre-verdig - verbal /ge/ koordinert med et di-nominal-valent - og to-verdig - verbal /forsla/ i en setning hvis førsteledd er adjekt for det første, men objekt for det andre. For (3) gjelder samme forhold, men i omvendt rekkefølge.

Like enkel er forklaringen for (1): To koordinerte verbaler med siste ledd felles, nemlig /sörja/ + objekt, men /tänka/ + preposisjonsadverbial/objektadverbial. Og analysen må bli følgende (hvor 'verb + prep.' = norsk 'transitiv verbalgruppe' skrives som 'tr.v.gr.'): :

(1a) de hade knappast tid att tänka på eller sörja den döda

IKKE: $\leftarrow \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \rightarrow$ $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$
 MEN: ----- / $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$
 OG: + ----- $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$

En tilsvarende konstruksjon på norsk får samme analyse:

(4) studentene stemte over og forkastet AKP(m-l)-forslaget

IKKE: $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$ $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$
 MEN: $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$ / $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$
 OG: + $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$ $\left| \text{tr} // \text{v} // \text{gr} // \right|$

OBS! I slike og lignende konstruksjoner, sier ÅP, "är det snarare fråga om osymmetrisk sammanbindning, z e u g m a" og gjengir med det Gösta Bergmans mening i dennes resensjon i Arkiv för nordisk filologi 63 av Körners doktorgradsavhandling (ÅP s. 20, understreking og sperring ved EB).

[Også RKs passivtransformeringsbevis avviser ÅP som uholdbart. I den videre drøfting, som opptar mesteparten av avhandlingen, undersøkes kritisk - og avvises - RKs tre kriterier: "syntaktiska, morfologiska, semologiska" - fordi:

- a) de olika konstruktionstyperna är otillfredsställande grupperade
- b) långtifrån alla fall är medtagna
- c) exemplifieringen är snedvriden" (ÅP s. 25)

Bl.a. viser ÅP det uholdbare i RKs påstand om at bare "prepositionsobjekt" kan skilles fra preposisjonen og stilles i forfeltet. Også ved rene omstenighetsadverbialer kan dette skje:

- (5) denne stolen må du ikke sitte på
  - (6) sengen er god å ligge i
  - (7) dette stedet tok vi bildet av byen fra
- osv.

I hovedavsnitt E. SAMMANFATTNING, pkt. 3 Slutsatser kan da ÅP si:

"Uttrykk som leta efter något, lita på någon inneholder en konstruktion verb + prepositionsadverbial där det syntaktiska snittet går mellan verbet och prepositionen. Herav följer:

- a) att det inte finns någon syntaktisk kategori "prepositionsverb" i Körners mening;
- b) at de grammatiska objekten inte kan styras av preposition." (ÅP s. 89)

Her finnes imidlertid et Tillëgg som vi bør se noe nærmere på].

I Tillæg under punktet Slutsatser kommer ÅP tilbake til Rks. koordineringsbevis og begrepet 'fasta verbalförbindelser' (også dette på norsk svarende til 'transitive verbalgrupper = tr.v.gr.).

Skal man følge Rks koordineringskriterier, må de understrekte setningsdeler i følgende setninger være å betrakte som tr.v.gr., til tross for at vi har "led som enligt vanlig satsanalys inneholder flere ulike satsdeler" (ÅP s. 90):

- (8) han beundrar och påstås ofta sända sin mor entusiastiska brev om sin nye vän
- (9) han oppvaktar och skikker varje dag en blombukett till henne
- (10) han misstror och vågar inte hysa någon tilltro till översten
- (11) han ogillar och meddelar idag avskedandet av Svensson

Er dette "fasta verbalförbindelser"? ÅP: "i så fall blir alla sådana konstruksjoner "fasta verbalförbindelser" --" (ÅP s. 90).

EB: Også i norsk vil tilsvarende konstruksjoner kunne finnes eller tenkes:

- (12) han har tidligere nevnt og nå også sendt meg brev om sine vanskeligheter
- (13) jeg både husker og sender også ofte brev til dem
- (14) han har vurdert, men ennå ikke tatt stilling til problemet

Det er etter dette bare å vente at ÅPs siste avsnitt (i Slutsatser og dermed i avhandlingen) lyder:

"Koordinationskriteriet er alltså inte hållbart, så som Körner oppfattar det. Men vad är det då som har samordnats, sidoordnats, här? Enligt min uppfattning: v e r b a l f r a s e r n a, fram till en viss punkt, fram till det gemensamma ledet." (s. 91).

Og han avslutter i direkte fortsettelse med:

"Med Diderichsens fältschema kan ex. (8) arrangeras så här:

k	S/A	v	s	a	V	S ¹	S ²	A	
	Han	beund-	-	-	-	-	-	-	(sin nye vän)
		rar							
och	-	påstås	-	ofta	sända	sin mor	entus. brev	om	sin nye vän"

ÅP er her kommet i skadefor å gjøre to feilplasseringer. Iflg. hans egen mening er /(sin nye vän)/ objekt og derfor S-ledd, og /om sin nye vän/ er ikke eget setningsledd men et preposisjonsuttrykk som attributt til /entus. brev/, og som sådant er det ikke engang adverbialt, men adjektivisk. Feltanalysen må derfor gis følgende form (som da fullt ut samsvarer med ÅPs syn):

k	F	v	s	a	V	S ¹	S ²	A
-	Han	beundrar	-	-	-	-	-	(sin nye vän) -
och	-	påstås	-	ofta	sända sin mor	entusiastiska	-	brev om sin nye vän

LITT OM SETNINGSKNUTE, NEKSUSKNUTE OG IDENTIFISERINGSFORMELEN "DET ER ...."

av

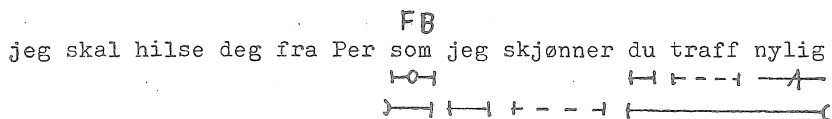
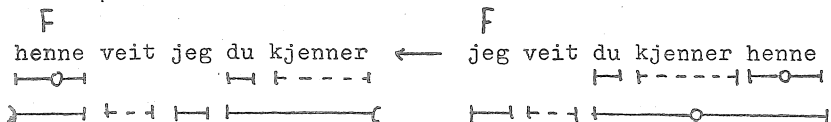
Vigleik Leira

Setningsknute

er et syntaktisk fenomen som kan gis en heilt presis definisjon:

Setningsknute vil si at hovedsetnings forfellt eller bisetnings forbinderfelt er fylt av ledd eller ledddel fra setning som er innordna i vedkommende hoved- eller bisetning.

Eksempler:

Setningsknute kan kombineres med utbrytning:

forsøplingen er det brukeren som kaster fra seg tomemballasjen som må bære ansvaret for (Aftenposten)

Her er "brukeren som kaster fra seg tomemballasjen" utbrytningssleddet, mens "forsøplingen" er setningsknuteleddet (henta fra setningen "som må bære ansvaret for forsøplingen" = forbinder + utbrytningsrest).

Dersom setningsknuteleddet er subjekt i en "at"-setning, er det mest naturligt å sløyfe "at". Jamfør:

ballen tror jeg ligger der borte
*ballen tror jeg at ligger der borte

og dette eksemplet hvor journalisten har brukt "at":

denne gangen var det Vedenin, som de sovjetiske lederne ikke legger skjul på at er kommet over kneiken (Verdens Gang)

Neksusknute

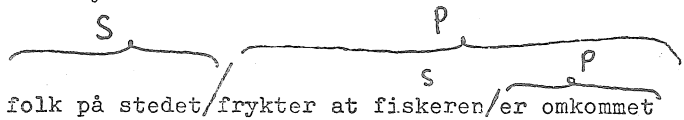
kan defineres på denne måten:

Neksusknute kan sies å foreligge når to predikat tilhørende hver sin neksus (den ene innordna i den andre) knyttes til ett setningssubjekt på en slik måte at ingen av de to neksusene er samla i ett av setningens ledd.

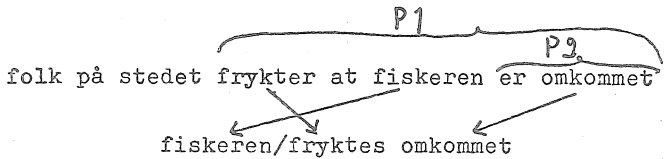
Predikat er her tatt i betydningen alt utenom subjektet. Som formelt krav og kjennemerke kan vidare settes at setningens

verbal må ha passiv form. Definisjonen gir i seg sjøl et eksempel på neksusknute.

Setningen "folk på stedet frykter at fiskeren er omkommet" kan neksuelt analyseres slik:

En kortere formulering er dette: "fiskeren fryktes omkommet". Forholdet de to setningene imellom kan illustreres slik:

En ser at de to predikatene koples sammen, men at subjektet for P2 trekkes ut og gjøres til setningssubjekt. Som vanlig ved passivvending faller gjerne agens bort.

Ut fra litt ulike vurderingsmåter kan en finne 3 forskjellige neksuser i setningen "fiskeren fryktes omkommet":

- 1. ^S fiskeren/^P fryktes omkommet (jf. Thorell s. 200)
- 2. ^S fiskeren/^P omkommet
- 3. fiskeren ^S - omkommet/^P fryktes

Det er den siste betraktningmåten Vinje 72 (s. 103) legger til grunn når han i setningen "fiskeren fra Tana fryktes omkommet" setter "fiskeren fra Tana - omkommet" som subjekt og kaller det neksussubjekt fordi der er et neksuelt forhold mellom de to delene i syntagnet. Å gjøre denne neksusen til setningssubjekt er imidlertid ikke holdbart, verken grammatisk eller logisk. Grammatisk må analysen forkastes fordi de to delene ikke kan plasseres samla i forfeltet. Logisk er der én størrelse som det fortelles noe om. Denne størrelsen er "fiskeren fra Tana", ikke "fiskeren fra Tana - omkommet". Det som fortelles om "fiskeren fra Tana" er helheten "fryktes omkommet". - Jamfør her Diderichsen (s. 217) som for liknende setninger finner at neksussubjektet (dvs. subjektet i neksusen) blir setningssubjekt.

Eksempler på setningsanalyse av neksusknuter

F   V   A
last||_v||bes||anmeldt snarest

F   V   N
jenta||blei||drukket full

F   V   N
forsøket||må||sies å være mislykket

F   V   N
hun||sies||å ha forstand på den slags

F   V   A
hun||blei||sett komme ut av skogen

F   V   N
hun||blei||funnet utilregnelig

F   V   N
kunstnerne||foreslås||gitt forhandlingsrett (Aftenposten)

En kan også neksusknute i leddsetning:

kommunairåd Wiik peker blant annet på at vilkårene for rivetillatelse er blitt strengere og hevder at behandlingsmåten som er vedtatt endret ikke er blitt fulgt i denne saken (Dagbladet)

analyse av neksusknutesetningen:

FB||_v||V   N
som||er||vedtatt endret

(eventuelt kan en la "endret" gå inn i verbalekt)

Dette eksemplet viser også at subjektet i en neksusknute i noen tilfeller kan stamme fra objektet i en infinitivkonstruksjon:

en har vedtatt å endre behandlingsmåten → (en har vedtatt at behandlingsmåten skal endres →) behandlingsmåten er vedtatt endret

Neksuelle forhold som tilsvareer neksusknute kan også komme til uttrykk i en gjenstandshelhet:

(valgløfter påstås brutt) → Påståtte brutte valgløfter (overskrift i Aftenposten)

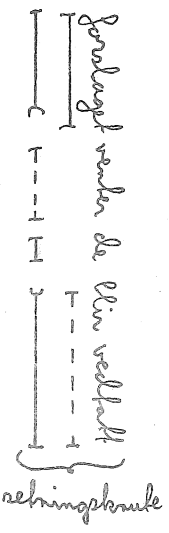
Som gjenstandshelhet må dette først analyseres med "påståtte" som beskriverledd og "brutte valgløfter" som kjerneledd, deretter med "brutte" som beskriverledd og "valgløfter" som kjerneledd.

de venter (alt) forlængt sin veltakt

alt forlængt sin veltakt, venter de

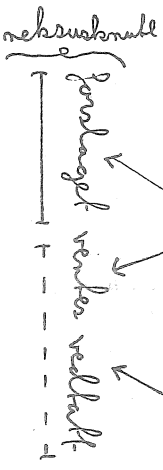
1. Ikke mere kald forsvinner.
2. "Forlængt" er forbudt en del av sigtelset og udlyst i egen adfæring.
3. "Forlængt" er alene nyheds fra som fundament i: Leidelserne.
4. Der er forbudt 2 adfæring.

JAMFØRING

SETNINGSKNUTE

1

NEKRSUSKNUTE

1. Sigtelset i den overordnede sammen (de venter...) forsvinner.
2. Sigtelset i den inderste sammen sin sigtelset ud som mykt adfæring - udlyst.
3. Verbaliseret fra den overordnede sammen udlyst form fra alder til gæster. Verbaliseret forplan sammen.
4. Der er nu 1 adfæring.

Forverb - etterverb

De to predikatene som koples sammen i en neksusknute, er som oftest representert av to verb (med eventuelle utfyllinger til det siste). En undertype her er setninger hvor det siste verbet er et perfektum partisipp, slik som i "lista ventes offentliggjort". Denne typen blei drøfta av Jan Engh i en prøveforelesning i mars 1976, hvor han karakteriserte verbene som henholdsvis forverb og etterverb. Mens etter verbet står fast som ett ord (partisippet), kan forverbet også være sammensatt:

Særegne Vansjø søkes vernet (Aftenposten)
Søkere .. vil bli søkt avlønnet .. (Norsk lysingsblad)

Forverbene utgjør en lukka, men forholdsvis tallrik klasse. Engh gav denne lista:

akte, anbefale, anta, avtale, be, beordre, beregne, avslutte, fastsette, forby, foreslå, forlange, forsøke, forutsette, forvente, frykte, garantere, hindre, kreve, love, melde, mene, oppfatte, oppgi, overveie, planlegge, plikte, prøve, påregne, påstå, rapportere, registrere, si, søke, tenke, tilrå, tilstrebe, velge, vente, vurdere, ønske.

Fra mitt eget materiale kan jeg supplere med: fastslå, nekte, tillate, vedta.

Karakteristisk for forverbene er at de ordinært vil ha ett eller flere mennesker som agens, og at det stort sett dreier seg om ikke-fysiske handlinger. Etterverbene på sin side kan gjelde hva som helst og er følgelig en åpen klasse.

Sambandet forverb-etterverb er av natur katataktisk. Sambandet sjøl kan imidlertid opptre i et paratagme:

Fjorten medlemmer av besetningen ombord .. er meldt savnet og fryktes omkommet (Aftenposten)

Identifiseringsformelen "det er .."

Mange har en tendens til å se utbrytning i hver setning av typen "det er/var X (som) ..". Utbrytning er det nok også i en god del tilfeller, men slett ikke i alle.

1. Det freste ute på kjøkkenet. Det var kaffekjelen som kokte over. (Ole Aleksander Fili-bom-bom)

Identifiseringen her gjelder "freste ute på kjøkkenet" = "kaffekjelen kokte over", ikke "kaffekjelen" = "det som kokte over". Generelt kan en si at dersom subjektet "det" viser bakover (til venstre), så har vi ikke utbrytning.

Dersom "det" viser framover (til høyre), så vil konstruksjonen normalt være utbrytning (presenteringer må her holdes utafor).

2. Det er en dårlig smed som er redd gnistene.

"Det" viser her framover, likevel er ikke dette noen utbrytning. Meningen med setningen er ikke å slå fast hvem som er redd gnistene. Poenget er motsatt, nemlig å fortelle at den "som er redd gnistene" er "en dårlig smed". Utsagnet er snarere et egenskapsutsagn enn en identifisering. Det interessante her er at relativkomplekset kan betraktes som en nek-sus med (den) "som er redd gnistene" som subjektsdel og "en dårlig smed" som predikatsdel, altså det motsatte av det vanlige ved relativkompleks.

Generelt kan en si at alle (eller de fleste) utbrytninger er identifiseringer, men ikke alle identifiseringer er utbrytninger.

Analyse av utbrytningskonstruksjonen

De fleste følger her Lundeby (L 67 og L 76). Det er særlig behandlingen av leddsetningen som volder vansker. Om denne setningen hevder Lundeby at den verken er nominal, adjektivisk eller adverbial (L 76 s. 292-293). - Teoretisk er der to muligheter for adjektivisk tilknytning, til subjektet "det" eller til predikativet, dvs. utbrytningsleddet. Om dette sier Lundeby: "Poenget er at leddsetningen ikke slutter seg til det utbrutte leddet, slik en lett kan komme til å tro, især når det er subjektet som er brutt ut." (L 67 s. 7). - "Nærmest knytter leddsetningen i en utbrytningskonstruksjon seg til oversetningens 'det'." (L 76 s. 293).

Til dette må jeg innvende følgende: Enten vi har "far var det som sendte brevet" eller "det var far som sendte brevet", så er for mi språkkjensle (og forespurte studenters) "far" entydig Korrelat, det ord som "som" viser til. Dette (semantisk følte) sambandet mellom leddsetning og utbrytningsledd bekreftes også av de syntagmatiske forholdene. Har vi sammensatt verbal, viser det seg tydelig at leddsetningen slutter seg nærmest til utbrytningsleddet og at begge hører heime i slutfeltet:

Da må det ha vore ein annan vimpel som var heist da vi kom (Barnetimeboka 1968, Mysteriet på Svartøya)

jamfør annen betydning:

da må det som var heist da vi kom ha vore ein annan vimpel

eller disse enklere formuleringene:

da må det ha vært Petter som kom

*da må det som kom ha vært Petter

I feltanalysen kan utbrytninger settes opp slik:

F	v	n	a	V	N	A
Det	var				Petter som kom.	
Petter	var	det			som kom.	
	Var	det			Petter som kom?	
Det	må		altså	ha vært	Petter som kom.	
	Kan	det	likevel	ha vært	Petter som kom den gangen?	
Likevel	kan	det		ha vært	Petter som kom den gangen.	
Det	var				da (at) uværet kom.	
Da	var	det			(at) uværet kom.	
Det	må			ha vært	da (at) uværet kom.	
Da	må	det		ha vært	(at) uværet kom.	
Slåss	er	det			de gjør.	
Det	er				slåss de gjør.	
Det	kan		ikke	ha vært	sloss de gjorde.	
Slåss	må	det		være	de har gjort.	

Hva er grunnen til at leddsetningen ikke kan forfeltplaseres?

1. Den kan ikke plasseres der sammen med "det" fordi den ikke er knytta til dette ordet.
2. Den kan ikke stå der aleine fordi den må ha noe foregående å vise til.
3. Den kan ikke stå der sammen med utbrytningsleddet fordi fundamentet vanligvis er det allerede gitte som der skal fortelles noe om.

Det siste punktet trenger en nærmere forklaring. Diderichsen sier s. 163 at "Et Sætningsled kan som regel kendes paa, at det uden at deles kan stilles paa Førstepladsen i Sætningen". Forfeltsprøven synes imidlertid mer å være en prøve på hva som kan være satsbas enn på hva som kan være setningsledd. Dette viser seg blant annet gjennom at der er flere leddtyper som ikke lar seg forfeltplassere:

hun vaska seg → *seg vaska hun
Håker står på → *på står Håker
Petter kom jo → *jo kom Petter

Hvis en identifisering av to størrelser er poenget (det som skal fortelles) med en setning, kan ikke begge størrelsene forfeltplasseres. Da blir nemlig identifiseringen oppfatta som noe allerede gitt, og det blir noe annet som skal fortelles. Jamfør:

1. Ragnhild - ungkona på Stavsund - gjekk og såg etter mannen sin
2. at Petter var den som hadde tatt feil, var alle enige om

I begge setningene har vi en identifisering i forfeltet. Men disse identifiseringene er bare et utgangspunkt, de er ikke det som utsagnet dreier seg om, det som konstateres. Hvis utsagnene skulle dreie seg om identifiseringene, kunne en f.eks. få:

Ragnhild var ungkona på Stavsund
Petter var den som hadde tatt feil

Jf. det som Lundeby kaller pseudoutbrytning (L 76 s. 299-300):

den som kom, (det) var Petter

Følgende regel kan settes opp:

To identifiseringsstørrelser kan ikke samla plasseres i forfeltet dersom identifiseringen er det som setningen skal konstatere.

Hvorvidt en syntaktisk skal vurdere de to identifiseringsstørrelsene som ett eller to setningsledd, blir et annet spørsmål.

Etter mitt skjønn forholder det seg slik at leddsetningen i en utbrytning syntaktisk slutter seg formelt attributivt til utbrytningsleddet. Det er imidlertid forholdet disse to størrelsene imellom som konstateres og som utgjør innholdet i predikativet. Jamfør:

1. hun så det røde huset
2. hun så at huset var rødt
3. det var den røde boka
4. det var boka som var rød

I 1. og 2. har vi en forskjell mellom attributiv og predikativ bruk av "rød". En liknende forskjell finner vi mellom 3. og 4. I 2. kan vi si at et neksuelt forhold (her et egenskapsforhold) gir oss objektet. I 4. kan vi si at et neksuelt forhold (her et identitetsforhold) gir oss predikativet.

Det er dette neksuelle forholdet (mellom korrelat og relativsetning) som eventuelt kan sies å føre til at "relativsetningen ikke på vanlig måte" slutter seg til korrelatet sitt. Men et neksuelt forhold snarere enn et attributivt er slett ikke ualminnelig:

Døra gikk opp. Det var Petter. Han kom fra butikken.

Døra gikk opp. Det var Petter som kom fra butikken.

Neksuell bruk av relativsetninger er rett og slett vanlig i "det er .."-konstruksjoner. - Jamfør videre fransk med neksuell bruk i tilfeller som voilà le film qui commence (ordrett: se der filmen som begynner - dvs.: nå begynner filmen) og je le vois qui vient (ordrett: jeg ham ser som kommer - dvs.: jeg ser at han kommer).

Min konklusjon blir at utbrytningsledd (+ forbinder) + utbrytningsrest analyseres som ett setningsledd, predikativ.

Utbrytningens logiske grunnlag viser seg tydelig i følgende:

1. oppgaven har vært å skaffe nok boliger

→ *det er oppgaven som har vært å skaffe nok boliger

→ *det er å skaffe nok boliger oppgaven har vært

2. det elskelige er at han kommer

→ *det er det elskelige som er at han kommer

→ *det er at han kommer det elskelige er

Subjektet i denne typen utsagn (1. og 2.) er ikke en størrelse som er gitt på forhånd, det får tvertimot sitt innhold fastsatt og definert gjennom predikativet. Dermed mangler utbrytningskonstruksjonens logiske forutsetning: to størrelser som er gitt ut fra hvert sitt grunnlag og som derfor kan identifiseres med hverandre.

Jamfør derimot:

å leve er å elske → det er å leve som er å elske
→ det er å elske å leve er

og:

Petter er Hamlet → det er Petter som er Hamlet
→ det er Hamlet Petter er

I "å leve er å elske" kan en si at de to infinitivene opptrer på like fot og på samme måte som to gitte personer.

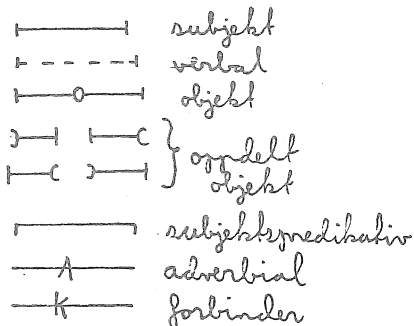
Identifisering og utbrytning blir dermed mulig.

Følgende regel lar seg sette opp:

En konstruksjon av typen X er $\begin{matrix} \nearrow \text{at} \dots \\ \searrow \text{å} \dots \end{matrix}$ lar seg ikke

lage om til utbrytning, såframt X sjøl ikke er henholdsvis "at"-setning eller infinitiv.

=====
Analysesymboler:

S subjektssdel i neksus
 P predikatsdel i neksus
 / skille mellom de to delene i en neksus

For feltanalyse de vanlige bokstavene brukt i norsk (F = forfelt, FB = forbinderfelt, || = skille mellom forfelt og midtfelt og mellom midtfelt og slutfelt).

Litteratur:

Paul Diderichsen: Elementær Dansk Grammatik
 Jan Engh: 2. prøveforelesning, 11.3.76. (sten-sil om typen forslaget ventes vedtatt)
 Einar Lundebø (L 67): Utbrytning i norsk - og i andre språk (i Språk og språkundervisning 1967,1)
 " " (L 76): Om "utbrytningen"s opphav og innhold (i Nordiska studier i filologi och lingvistik - Festskrift tillagnad Gösta Holm, 1976)
 Olof Thorell: Svensk grammatik
 Finn-Erik Vinje: Kompendium i grammatisk analyse, 4. utgave 1972
 " " Moderne norsk, 1976-utgava (mange eksempler på språkbruken i neksus- og setningsknuter, s. 107 f, s. 203 f)

av

Helge Lødrup

1. Denne artikkelen skal handle om setninger som (1)-(3) og nominalfraser som de i (4)-(6). Eksemplene er fra Óláfs saga ins helga, Universitetsforlaget 1965, forkortet OH, og Konungs skuggsiá, utvalgte stykker ved Ludvig Holm-Olsen, Universitetsforlaget 1970, forkortet KS.

- (1) ...þa klocch hann mæð myklum harmi. oc allr hæRr hans...
(KS, 82,18)
- (2) Sveinn kastaði yfirhöfnina frá sér ok saxinu...
(OH, 244,3)
- (3) Jarl svarar vel orðum konungs ok stillilega...
(OH, 272, 30)
- (4) Hof allt oc sannsyni er oc mikit manvit. (KS, 55,17)
- (5) ...at þeir binnda alla íæitt felag spaca menn oc siðsama oc osiðar menn oc fol. (KS, 44,27)
- (6) ...þa hafðu tvau hundrað vaðmala eða þriu með þer askip... (KS, 21,14)

For å derivere disse setningene og nominalfrasene trengs det en transformasjonsregel som jeg vil kalle ekstraponering av 2. sideledd. Når den virker i en setning flytter den 2. sideledd til slutten av setninga, og når den virker i en nominalfrase flytter den 2. sideledd til slutten av nominalfrasen. I (5) har regelen altså virket i den første sideordnede nominalfrasen.

Et noe mer komplisert eksempel er (7).

- (7) ...ungir raðgiafarnir er istað þeirra ællimannanna koma oc spækinganna er fyRr hofðu værít. (KS, 42,19)

Her har ikke regelen kunnet virke på nominalfrasen, for der må 2. sideledd ha stått til slutt. Derimot har den virket på setninga, og flyttet 2. sideledd til slutten av setninga. (Denne typen eksempler ser ikke ut til å være frekvent, muligens på grunn av "tyngde"-forhold.)

Ekstraponering av 2. sideledd må altså være en syklisk regel som virker både i setninger og nominalfraser.

Den er ordnet før kongruensreglene, jfr. (1), hvor verbet står i entall, og (4), hvor bestemmeren står i nøytrum.

* Jeg vil gjerne få takke Harald Kildal, som har lånt meg et arkiv over slike konstruksjoner. Takk også til Tarald Taraldsen og Kåre Skadberg for velvillig hjelp.

2. Kunne ikke disse konstruksjonene analyseres på en annen måte?

De kan ikke genereres i basen. En baseregel som $\bar{N} \rightarrow (\text{Adj.}) N (\text{Adj.})$ ville trenge en hvis-så-betingelse, "hvis begge adjektivposisjonene er fylt, så sett inn en sideordnende konjunksjon".

Den sideordnende konjunksjonen kan ikke innsettes transformasjonelt. I en setning som (3) ville det være umulig for en transformasjon å skille stillilega fra en vanlig S-dominert adverbial.

mikill maðr ok sterkr (OH, 355,26) kunne deriveres fra maðr + en relativsetning med kopula og de to adjektivene. Så kunne man tenke seg at relativsetninga ble redusert, slik at de to adjektivene ble stående etter maðr, og så kunne mikill flyttes fram, mens ok sterkr ble stående igjen. Men en slik mulighet foreligger ikke for setningene, og heller ikke for nominalfraser som den i (4).

Det mest nærliggende alternativet ville vel være å derivere både setningene og nominalfrasene fra to fullstendige sideledd, for eksempel mikill maðr ok sterkr fra mikill maðr ok sterkr maðr. Da ville man trenge en regel "stryking i 2. sideledd".

Mot dette kan det reises flere argumenter.

For det første må vel kilden sies å være nærmest ugrammatisk. På moderne norsk ville det være svært påfallende å si (en) stor mann og (en) sterk mann hvis de to forekomstene av mann skulle ha samme referent, og jeg antar at det samme gjelder for norrønt. Men "stryking i 2. sideledd" må være fakultativ, jfr. (8):

(8) ...þeir (...) er mæster oc bæztir kaupmenn ero kallaðer.
(KS, 17,24)

Derfor ville man trenge nok en regel, "stryking i 1. sideledd". Også den må være fakultativ, men hvis ingen av strykningsreglene virker blir resultatet ugrammatisk. Denne situasjonen kan man unngå ved å anta en fakultativ ekstraponeringsregel.

For det andre finnes det setninger hvor det ikke er mulig å tenke seg en kilde med to sideordnede setninger:

(9) þenna morgin inn sama stóðu þeir Sigmundr upp ok Skjöldr... (Brennu-Njáls saga, Íslenzk fornrit XII, Reykjavík 1954, s. 115)

(10) ...ef vér hittumk ok Óláfr konungr með her sinn.

(OH, 397,19)

I (10) er betydninga "hvis vi og kong Olav med hæren sin møtes".

For det tredje ser det ut som om "tyngde" er avgjørende for at resultatet av transformasjonen skal bli vellykket. Det er typisk for ekstraponeringsregler, men ikke for strykningsregler. Diderichsen (1941) setter opp dette prinsippet for setningenes vedkommende: "...at den adskillende Del af Sætningen ikke er væsentligt tungere end det fraskilte Koordinationsled..."

Dette er riktignok et problem for transformasjonell generativ grammatikk, for en transformasjon kan ikke formuleres slik at den måler "tyngde". Det er mulig at det kan overlates til en annen komponent i grammatikken å vurdere hvor vellykket resultatet av transformasjonen er.

3. Et problem for min analyse er at det ser ut til å være mulig å flytte mer enn ett sideledd. Lollersgaard (1920) gir dette eksempelet fra Jyske Lov:

(11) ...(at) rætæ men oc spakæ oc sakløsæ...

Her er ikke det som er flyttet en konstituent.

Det er mulig at dette må forklares som analogi ut fra overflatestrukturen.

Et annet problem er at transformasjonen i noen få tilfelle ser ut til å være obligatorisk i en nominalfrase.

(12) ...utlendum konungum ok þér ókunnum. (OH, 377,13)

Dette kan være en del av et mer generelt fenomen, nemlig at visse underledd i en nominalfrase er ugrammatiske (eller i alle fall svært påfallende) prenominalt, jfr. dette paradigmet:

(13)a. Saga Óláfs ins helga

b. Óláfs saga ins helga

c. ?? Óláfs ins helga saga

Her ser det også ut til at det trengs en obligatorisk ekstraponering, for Óláfs er overleddet i nominalfrasen i genitiv, og transformasjonsregler pleier ikke å flytte overleddet ut av en nominalfrase. (Dette er en omskriving av Ross' Left Branch Constraint: No NP which is the leftmost constituent of a larger NP can be reordered out of this NP by a transformational rule. (Ross (1967))) Men den kan ikke brukes direkte her, grunnen til det er nevnt under 5.)

Hvis man ikke vil gjøre ekstraponering obligatorisk i visse tilfelle kan man tenke seg at et overflatefilter sikrer at ekstraponering er gjennomført der det er nødvendig.

Et tredje problem er at det i noen setninger står en adverbial etter det som er ekstraponert.

(14) Siðan kom Brúsi ofan ok margir aðrir bóndr á fund Óláfs konungs... (OH, 367,8)

Her kan det se ut som om 2. sideledd ikke har flyttet langt nok. Men adverbialer har en relativt fri distribusjon i norrønt, og man kan også se det slik at adverbialen er flyttet etter at ekstraponering har virket.

4. Det er velkjent at ekstraponeringsregler kan virke i en setning. At en regel av denne typen også kan virke i en nominalfrase er kanskje mer overraskende. Men ekstraponering av 2. sideledd er ikke enestående i så måte. Akmajian (1975) viser at ekstraponering av preposisjonsfraser også kan virke i nominalfraser. Som Akmajian påpeker er dette et argument for det som er blitt kalt leksikalisthypotesen, som framhever parallelliteten mellom setninger og nominalfraser, blant annet på den måten at begge er virkefelter for den transformasjonelle sykelen. (Jfr. Chomsky (1970))

5. Eksempler som disse kan analyseres slik at noen helt generelle transformasjoner har flyttet et sideledd:

(15)...vitr var hann ok snimma ok orðsnjallr. (OH, 182,4)

(16) ...oc kirkiur hafa þeir oc kenni menn. (KS, 30,13)

(17) ...at hann myndi enn ætla til landzins at leita ok aprt til ríkis síns... (OH, 369,30)

(18) ...at þeir munu ekki mér vilja hlýða eða qðrum háleyskum manni. (OH, 396,36)

(19) ...allir menn, þeir er góðir eru ok retrúaðir. (OH, 394,18)

(20) ...þa sëm mæltar værða. eða gorvir manna millim. (KS, 55,6)

(15) og (16) viser den velkjente transformasjonen tematisering, som her har flyttet 1. sideledd.

(17) og (18) reiser det kinkige spørsmålet om underliggende leddstilling i norrønt. SVO er kanskje mest nærliggende.

Da trengs det en transformasjon som i endel tilfelle flytter ledd i verbalfrasen til venstre i setninga. Denne regelen har virket i (17) og (18), og flyttet 1. sideledd.

(19) og (20) viser en transformasjon som flytter et ledd til begynnelsen av en relativsetning hvis subjektet er strøket av relativiseringstransformasjonen, på grunn av en overflate-restriksjon på leddsetninger som krever at det finitte verbet skal stå på 2. plass. Denne regelen har altså flyttet 1. sideledd.

Men det er ikke vanlig at transformasjoner flytter sideledd. Ross (1967) uttrykker det slik: In a coordinate structure, no conjunct may be moved, nor may any element contained in a conjunct be moved out of that conjunct. Denne restriksjonen kaller han Coordinate Structure Constraint.

Ekstraponering av 2. sideledd kan se ut som et brudd på denne restriksjonen. Det kommer an på hvordan man oppfatter den.

Ross' restriksjoner er laget for å sette grenser for hvordan regler som er formulert med variabler skal kunne virke.

Når en regel eksplisitt sier at et sideledd skal flyttes, er det vel rimelig å se det slik at den faller utenfor virkeområdet til Coordinate Structure Constraint.

De reglene som har virket i (17)-(18) og (19)-(20) ser også ut til å ha brutt denne restriksjonen. De må formuleres med variabler, for det er jo forskjellig hva som står etter det som skal flyttes. Det er helt generelle regler, som ikke nevner sideledd. Men Ross foreslår at restriksjonene hans bare gjelder når en regel flytter noe over en variabel, og det gjør ikke de reglene som har virket i (17)-(18) og (19)-(20). (Jfr. også (13).) Grovt sett kan man si at regelen i (17)-(18) flytter til plassen foran det (første) infinitte verbet, og regelen i (19)-(20) til plassen foran det finitte verbet.

Men tematisering må flytte over en variabel, og hvis man antar at 1. sideledd er flyttet direkte i (15)-(16), representerer disse setningene klare brudd på Coordinate Structure Constraint.

Nå kan naturligvis (15)-(20) deriveres på en annen måte, man kan anta at ekstraponering av 2. sideledd har virket etter den aktuelle flyttingsregelen, og på den måten redde Coordinate Structure Constraint. Men det er ikke sikkert at det er ønskelig. Schacter (1977) viser at den kan erstattes av en mer generell restriksjon på sideordning, nemlig at sideleddene må tilhøre samme syntaktiske kategori og ha samme semantiske funksjon. En slik restriksjon dekker det

som ser ut til å ha vært intensjonen bak Coordinate Structure Constraint, og affiserer ingen av de reglene som er diskutert her.

REFERANSER:

Akmajian, A. (1975) More Evidence for an NP Cycle, Linguistic Inquiry, vol. VI, nr. 1.

Chomsky, N. (1970) Remarks on Nominalization, i Jacobs & Rosenbaum: Readings in English Transformational Grammar, Waltham, Mass.

Diderichsen, P. (1941) Sætningsbygningen i Skaanske Lov, København

Lollesgaard, J. (1920) Syntaktiske Studier, Nykøbing

Ross, J.R. (1967) Constraints on Variables in Syntax, upublisert doktoravhandling, MIT, Cambridge, Mass.

(distribuert av The Linguistics Club of Indiana University)

Schacter, P. (1977) Constraints on Coordination, Language, vol. 53, nr. 1.

av

Thorstein Fretheim

Arsaksforhold kan uttrykkes språklig gjennom syntaktiske kausal- eller kausativkonstruksjoner, men de kan like gjerne markeres ved hjelp av rent leksikalske midler, f.eks. underordnende konjunksjoner (fordi, siden, da, i og med (at), ettersom, osv.), sideordnende konjunksjoner (for, så), spesielle verbaler (gjør (at), får...til å, forårsaker; beror på, skyldes, kommer av osv.) eller anaforiske adverbiale uttrykk (av den grunn, derfor, osv.).

Verbalsuffikset sase kjennetegner kausativkonstruksjonen i japansk. Sase-setningene er pålagt en rekke restriksjoner av syntaktisk og semantisk art (se f.eks. Shibatani 1976, Koch Christensen, under arbeid). I norsk er det ikke noe spesielt kausativmorfem som kan legges til verb. Fins det likevel setningstyper i det norske språk som fortjener betegnelsen 'kausal-konstruksjon'? Om vi sammenligner (1a) og (1b), ser vi at forskjellen mellom dem ikke berører den syntaktiske strukturen. Det samme gjelder for (2a) og (2b). Bare a-setningene uttrykker årsaksforhold.

(1)a Jeg drakk kaffen fordi den var varm.

b Jeg drakk kaffen mens den var varm.

(2)a Fiaskoen beror på dårlig planlegging.

b Fiaskoen tyder på dårlig planlegging.

Riktignok ligger ikke (2b) semantisk så fjernt fra (2a). Den som uttaler (2b), mener jo nettopp at en fiasko kan bero på dårlig planlegging. Et annet interessant forhold er at en setning med toverdig verb hvor både subjektet og objektet selv utgjør setninger, alltid tillater en kausal fortolkning.

(3) At jeg tar meg fri i kveld, $\left\{ \begin{array}{l} \text{betyr} \\ \text{medfører} \\ \text{gjør} \\ \vdots \end{array} \right\}$ at jeg må jobbe desto mer i morgen.

Uansett hvilket verb man (rettmessig) setter inn på plassen mellom at-setningene i (3), vil man kunne si at det foreligger et kausalforhold mellom proposisjonene i de to setningene.

Verbet gjøre kjenner vi som hjelpeverb i andre sammenhenger (anaforisk pro-verb), og det er dette norske verbet som minner mest om et produktivt kausativiseringshjelpeverb, et verb med en funksjon som ikke er ulik det japanske kausativsuffiksets. Det kausative gjøre forekommer ikke bare med en at-setning som direkte objekt. Vi finner objektspredikative konstruksjoner som (4) og (5), og det spørres om ikke uttrykk av typen gjør godt/vondt og gjør ingenting i bunn og grunn er av kausativ art.

- (4) Rinaldo gjorde det kjent at han ville forsøke å bli nominert.
- (5) Ordene dine gjorde meg varm.
- (6) Det gjør litt vondt.
- (7) Det gjør ikke noe om du beholder den til neste onsdag.
- (8) Hva gjør vel det?

I enkelte tilfelle fins det et eget leksikalsk kausativ-verb som kan erstatte en syntaktisk konstruksjon med objektspredikativt adjektiv.

- (5') Ordene dine varmet meg.

Det hender og at en setning med et 'syntetisk' leksikalsk kausativ-verb og den tilsvarende setningen med gjøre pluss objekt og objektspredikativ ikke er synonyme.

- (9) Johan svertet skoene sine.
- (10) Johan gjorde skoene sine svarte.

Tilsvarende semantiske utviklinger er kjent fra mange andre språk. De leksikalske kausativ-verbene får gjerne et innhold som avviker noe fra innholdet av den tilsvarende kausativ-setningen dannet ved hjelp av et produktivt grammatisk mønster.

Denne artikkelen skal handle om en setningstype i språket vårt som mange nordister er oppmerksomme på, men som ingen - så vidt jeg kjenner til - har forsøkt å analysere. Denne typen har visse strukturelle kjennetegn. Det dreier seg derfor om en spesiell syntaktisk konstruksjon, et produktivt mønster i norsk syntaks.

La oss bruke (11) som eksempel.

- (11) Når jeg ikke har snakket med deg før, (så) er det fordi jeg ikke ante hvor du befant deg.

Dette er en kausalkonstruksjon. En syntaktisk særegenhet ved denne konstruksjonen er at den adverbiale leddsetningen må gå forut for hovedsetningen, et unikt krav som naturligvis henger sammen med et annet krav til setninger av denne arten, nemlig at hovedsetningen må inneholde et setningspronomen (det) som peker tilbake på den innledende når-setningen.¹ Når-setningens nominale representant, det, fungerer som grammatisk subjekt for være, og fordi-setningen er subjektspredikativ. Betingelsen for pronominalisering i hovedsetningen er at proposisjonen i når-setningen er identisk med den proposisjonen som ligger under det pronominaliserte subjektledet. (12) illustrerer det samme forholdet.

- (12) Har du litt tid i morgen, er det fint.

Pronomenet det står ikke for et spørsmål, heller ikke for en betingelsessetning. Pronominaliseringen i (12) har funnet sted under p r o p o s i s j o n e l l identitet.

En vanlig temporal leddsetning som begynner med når, kan pronominaliseres ved hjelp av en av de to pro-formene så eller da. Selv der hvor når fungerer som årsakskonjunksjon, kan dette skje.

- (13) Når du har så lite erfaring, da bør du absolutt ta dette kurset.

Det er imidlertid ikke rimelig å erstatte så med da i (11).

- (14) ??Når jeg ikke har snakket med deg før, da er det fordi jeg ikke ante hvor du befant deg.

Man ville heller ikke kunne ta ut når og sette inn fordi i (13). Den anaforiske formen da er egentlig forbeholdt temporale og kondisjonale leddsetninger (jfr. Fretheim 1977), men det er mulig å gi enkelte primært temporale konjunksjoner et årsaksinnhold, som i (13), og i slike tilfelle er da fremdeles en brukbar pro-form, ved siden av så, som ikke er pålagt noen annen restriksjon enn at antesedenten skal være av adverbial art.

Det ser ut til å være en semantisk sammenheng mellom leddsetningene i (13) og (11). I begge setningene er proposisjonene *p r e s u p p o n e r t e*. Men det er bare når-setningen i (13) som er en årsakssetning. I (11) er årsaken, som er uttrykt i fordi-setningen, ny informasjon, mens følgen, uttrykt i når-setningen, er forutsatt kjent for tilhøreren. Utbrytningssetningen (15) kunne ha vært brukt for å uttrykke det samme.

- (15) Det er fordi jeg ikke ante hvor du befant deg at jeg ikke har snakket med deg før.

Det er pragmatiske forhold som gjør det mulig å bruke den temporale konjunksjonen når i en kontekst hvor det føles naturlig å tolke inn en årsakssammenheng mellom leddsetning og hovedsetning. I motsetning til da har når g e n e r i s k valør (når det ikke innleder en setning med futurisk tidsreferanse). Man kan derfor lett slutte fra Når A, så B til både Hvis A, så B og Fordi A, så B. Imidlertid ville det være galt å hevde at når er samme leksikalske form enten det har temporal eller kausal funksjon, og at valget mellom en kausal og en rent temporal tolkning kun avhenger av ytringens kontekst. Legg merke til at (16) har et annet innhold enn (17).

- (16) Når du hadde brukt to år for å lære deg urgermansk, ($\left\{ \begin{array}{l} \text{da} \\ \text{så} \end{array} \right\}$) burde du ha begynt å studere de levende germanske språk også.
- (17) Da du hadde brukt to år for å lære deg urgermansk, ($\left\{ \begin{array}{l} \text{da} \\ \text{så} \end{array} \right\}$) burde du ha begynt å studere de levende germanske språk også.

Når når-setningens utsagn ikke er generisk sånn som her i setning (16), da kan tidskonjunksjonen når bare kombineres med presens form av det finitte verbet. Preteritum er utelukket. (16) uttrykker nødvendigvis et årsaksforhold i de dialektene som skiller mellom da og når.

Når fungerer altså som et konvensjonelt merke på et årsaksforhold mellom innholdet av to setninger. Årsaks-

konjunksjonen når er et eget leksikalsk element. Likevel er ikke alle formelle uttrykk for en sammenheng mellom når brukt om tid og når brukt om årsak gått tapt. Det at vi har anledning til å benytte pro-formen da etter årsakssetningen i (16), ville ha vært uforståelig dersom tidskonjunksjonen når og årsakskonjunksjonen når hadde vært homonymer med hver sin etymologi.

I slike setninger som (11) virker det som om forbindelsen med det temporale når er brutt. Når-setningen uttrykker ikke lenger en årsak, men en følge, og det svekker grammatikaliteten om vi setter inn det temporalt-kondisjonale anaforiske da rett foran hovedsetningen. Det fins flere eksempler på akkurat dette fenomenet i norsk syntaks. Før er en tidskonjunksjon som i visse tilfelle brukes for å uttrykke den talendes preferanse. (18) kan oppfattes på to måter - som en opplysning om hva avsenderen følte forut for en spesiell opplevelse sammen med Petter eller som en påstand om at ingenting ville være mer utenkelig for avsenderen enn det å gjøre proposisjonen i den adverbiale setningen sann.

(18) Før jeg gikk til sengs med Petter, ville jeg ta livet av meg.

Før med temporal betydning vil kunne kombineres med den anaforiske formen da, men mange følger at preferanse-tolkningen krever at pro-formen er så, eventuelt at den utelates sånn som i (18). For meg kan (19) bare bety at Petter kom til å forandre avsenderens liv til det bedre, dvs. jeg oppfatter det som et utsagn om en temporal rekkefølge.

(19) Før jeg gikk til sengs med Petter, da ville jeg ta livet av meg.

Jeg har pekt på flere formelle trekk som karakteriserer den syntaktiske konstruksjonen i (11). Normalt vil den som bruker en slik konstruksjon uttale seg om årsaken til et saksforhold som tilhøreren allerede er kjent med. Spørsmålet er om en årsakssetning er en nødvendig bestanddel i konstruksjonen. Kan man for eksempel si at (21) illustrerer

samme syntaktiske konstruksjon som (11)?

- (21) Når jeg fant det mest fornuftig å tie stille, så ble det faktisk kommentert i to dagsaviser.

Vi kan anta at subjektet det i den passive hovedsetningen står for proposisjonen 'Jeg fant det mest fornuftig å tie stille'. Men det er svært vanskelig å få det til å stemme at passivsetningen uttrykker årsaken til at avsenderen fant det fornuftig å tie. Derfor virker unektelig (21) litt snurrig om vi antar at når-setningen ikke skal tolkes generisk-temporalt.

Med (22) forholder det seg annerledes. Der er årsaken angitt i at-setningen.

- (22) Når jeg fant det mest fornuftig å tie stille, så henger det sammen med at jeg alltid har blitt kritisert for utenomsnakk.

Henge sammen med er kanskje ikke det mest typiske kausalpredikat, men tolkningen av (22) er uproblematisk, og setningen er selvsagt syntaktisk velformet.

Kan man si det samme om (23) som om (22)?

- (23) Når jeg fant det mest fornuftig å tie stille, så er ikke det så rart.

Også dette er en velformet overflatestruktur, og den bør uten tvil identifiseres som en setning av samme syntaktiske type som (11) og (22). Imidlertid er jo ikke årsaken til at avsenderen fant det mest naturlig å holde munn angitt i denne setningen. Til tross for at dette elementet mangler, fornemmer vi at når-setningen uttrykker konsekvensen av et eller annet uomtalt faktum. Det er å vente at grunnen til at avsenderen valgte å tie stille, vil bli gitt i en senere ytring, kanskje en som starter med Jeg har nemlig alltid... eller lignende.

Regelen om at det anaforiske setningspronomenet det må være med i overflatestrukturen for at en foranstilt når-setning skal kunne tolkes som en følgesetning, fins det få

unntak fra. (24) har en helt annen betydning enn (22).

Når har temporal verdi her. Meningen blir den samme som i (25) - altså et høyst besynderlig utsagn.

(24) Når jeg fant det mest fornuftig å tie stille, så har jeg alltid blitt kritisert for utenomsnakk.

(25) Alltid når jeg fant det mest fornuftig å tie stille, så har jeg blitt kritisert for utenomsnakk.

Ikke desto mindre er (26), uten det i hovedsetningen, opplagt en setning av denne arten.

(26) Når jeg fant det mest fornuftig å tie stille, så vet du jo hvorfor, ikke sant?

Det er ingen tilfældighet at det er årsaksspørreordet hvorfor som står i hovedsetningen. Mine informanter reagerte fullstendig negativt på (27).

(27) *Når jeg fant det mest fornuftig å tie stille, så vet du jo { hvor
hva
hvor ofte
hvordan }

Når en foranstilt ikke-generisk når-setning med fortidsform av verbet er kombinert med spørreordet hvorfor i den etterfølgende hovedsetningen, er det så mange formelle kriterier i overflatestrukturen at vi kan være sikre på at når-setningen skal tolkes som en presupponert følgesetning.

Vi må holde fast ved kravet om at den etterstilte hovedsetningen gir oss en idé om at leddsetningen skal forstås som en presupponert følgesetning snarere enn en tids- eller årsakssetning. Men det er vanskelig å uttale seg om nødvendige betingelser i denne forbindelse. (26) mangler det karakteristiske setningspronomenet det i hovedsetningen, som imidlertid inneholder spørreordet hvorfor. I (23) forekommer setningspronomenet, men årsaken til at avsenderen tidde stille, er ikke uttrykt. Avsenderen antyder muligens at tilhøreren bør kunne forestille seg grunnen, men det er som sagt også tenkelig at han vil uttale seg om den i nesteytring. Det er naturlig å tolke når-setningens proposisjon som konsekvensen eller effekten av noe både i (23) og i (26).

Vi har kunnet konstatere at vi har å gjøre med den samme kausalkonstruksjonen i (23) og (26) som i (11). Problemet med denne syntaktiske konstruksjonen i norsk er at den ikke har helt klare strukturelle kjennetegn. Det er i og for seg ikke noe merkverdig at en overflatestruktur er strukturelt flertydig. Da Chomsky lanserte sine transformasjoner, kom det til å bli sett på som høyst normalt. Det interessante ved denne setningstypen er at det overhodet ikke fins noe grunnlag for å postulere entydighet i den syntaktiske dypstrukturen. Ta en setning som denne:

(28) Når jeg stiller til start i denne øvelsen, så er det bare for moro skyld.

(28) er tvetydig. Betydningen er enten 'Det er rett og slett bare fordi jeg har moro av det at jeg [nå] stiller til start i denne øvelsen' eller 'De gangene jeg stiller til start i denne øvelsen, da gjør jeg det bare for moro skyld'. I det første tilfellet er når-setningen innholdsmessig sett en presupponert følgesetning; i det andre tilfellet er det en generisk tidssetning. Om man forsøkte å postulere forskjellig dypstruktur for de to ulike tolkningene av (28), ville forsøket bare kunne rettferdiggjøres ved referanse til de to forskjellige semantiske interpretasjonene som vi kan gi denne strukturen. Med andre ord, det er ingen som helst grunn til å anta at (28) i den ene betydningen har en annen struktur på noe syntaktisk plan enn (28) i den andre betydningen. Vår språklige kompetanse omfatter kunnskap om b r u k e n av foranstilte når-setninger i ulike lingvistiske omgivelser og ekstralingvistiske situasjoner, og det er den vi benytter oss av når vi tolker overflatestrukturen (28) i den ene eller annen retning. All snakk om strukturell entydighet på et abstrakt syntaktisk nivå må avvises som deskriptivt inadekvat fordi det ikke fins noe grunnlag for en slik analyse i data fra det norske språk.

Det er et mysterium hvordan følge-tolkningen av foranstilte når-setninger har kunnet oppstå. Funksjonelt ligger

denne setningstypen nær opptil en utbrytningskonstruksjon med utbrutt årsakssetning. Den forekommer meg å være mer typisk for "argumentasjonsspråk" enn for vanlig dagligtale. En indikasjon på at dette kan være riktig, er det faktum at den ikke figurerer i Reidunn Guldals hovedoppgave om årsakskonstruksjoner i TAUS-materialet (Guldal 1977).

MERKNAD

1. At hovedsetningen må inneholde setningspronomenet det, betyr ikke at dette pronomenet ikke kan stå i en innføyd setning. Jfr. (i), hvor det er subjekt i en avhengig spørresetning.

(i) Når jeg ikke har snakket med deg før, så skjønner du sikkert hva det kommer av.

REFERANSER.

Christensen, K. Koch, under arbeid: Syntax and semantics of Japanese causative constructions (arbeidstittel), magisteroppgave, Lingvistisk institutt, Universitetet i Oslo.

Fretheim, T., 1977: Unless, upublisert artikkel.

Guldal, R., 1977: Språklige uttrykk for årsaksrelasjonen i et talemålsmateriale. Delprosjekt av TAUS, hovedoppgave, Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.

Shibatani, M., 1976: Causativization, i M. Shibatani (red.): Syntax and semantics, Vol. 5, Japanese generative grammar, Academic Press, New York.

EN GENERATIV ANALYSE AV SETNINGER MED VERBET GI TILBAKE*

av

Thorstein Fretheim

Leksikalske verb som består av verbform fulgt av verbalpartikkel konstrueres aldri med mer enn to v a l e n s b u n d n e (se Hovdhaugen et al. 1976) nominalledd, et subjekt og et direkte objekt.

(1) Jeg ga bort kulepennen min.

Det er selvsagt mulig å plusse på med flere setningsledd, men disse vil ikke være obligatoriske sånn som subjektet, verbet og det direkte objektet. Det indirekte objektet til Runar er et setningsledd som ikke behøver være med for at (2) skal bli velformet.

(2) Jeg ga bort kulepennen min til Runar.

Om jeg gir bort en kulepenn, har jeg nødvendigvis gitt den til noen, men om jeg gir noen den, har jeg ikke nødvendigvis gitt den bort. Semantisk er altså gi bort forskjellig fra gi. Det har også andre syntaktiske egenskaper enn gi. Gi er et treverdige verb. (4) kan i beste fall karakteriseres som en 'elliptisk' setningsstruktur.

(3)a. Jeg ga kulepennen min til Runar.

b. Jeg ga Runar kulepennen min.

(4) ??Jeg ga kulepennen min.

Bort er et ord som enten tilhører adverb-kategorien eller partikkel-kategorien. Det er adverb i (5) og kan uten videre stilles først i setningen.

(5) Kakkerlakkene må bort.

(6) Bort må de.

Verbalpartikkelen kan ikke plasseres først.

(7) *Bort ga jeg dem.

Fra et rent funksjonelt synspunkt ville det være like rimelig å postulere et eget verb gi videre forskjellig fra gi. (8) betyr jo ikke det samme som (3a), og setningen er velformet uten det indirekte objektet.

(8) Jeg ga kulepennen min videre til Runar.

(9) Jeg ga kulepenen min videre.

Det er likevel et par ting som skiller gi videre fra gi bort. Videre opptrer ikke ubetont og har ikke evnen til å utløse tonelagskifte (se Fretheim 1974), og den overflatestrukturen som tilsvarer (2), virker tydeligvis ikke like naturlig for alle.

(10) (?)Jeg ga videre kulepenen min til Runar.

På den annen side blir resultatet ikke helt velformet om man beholder den syntaktiske strukturen i (8) men erstatter videre med bort.

(11) ?Jeg ga kulepenen min bort til Runar.

Videre er utvilsomt mer adverbaktig enn bort når det er koplet sammen med gi.

Verbet gi tilbake kombinerer de syntaktiske egenskapene til gi bort og gi videre. I tillegg har det noen ekstra privilegier. Denne artikkelen skal handle om den syntaktiske sammenhengen mellom de forskjellige overflatestrukturene som gi tilbake til-later.

I likhet med gi bort og gi videre er gi tilbake to-verdig.

(12)a. Jeg ga tilbake {nøklene
de nøklene jeg brukte}.

b. Jeg ga {nøklene
de nøklene jeg brukte} tilbake.

Legger en til et indirekte objekt, blir det ganske mange gang-bare syntaktiske mønstre.

(13)a. Jeg ga tilbake {nøklene
(?)de nøklene jeg brukte} til Ola.

b. Jeg ga tilbake til Ola {?nøklene
de nøklene jeg brukte}.

c. Jeg ga {nøklene
de nøklene jeg brukte} tilbake til Ola.

d. Jeg ga Ola {nøklene
?de nøklene jeg brukte} tilbake.

e. Jeg ga Ola tilbake {(?)nøklene
de nøklene jeg brukte}.

Hvilken av setningene i (13) har den ordstillingen i verbal-leddet som tilsvarer dypstrukturens ordstilling?

For det første er det slett ikke opplagt at man bør la alle

setningene a.-e. få samme dypstruktur. Hvis vi antar at tilbake tilhører ordklassen adverb i noen av disse setningene og ordklassen verbalpartikkel i andre, da er vi nødt til å operere med to forskjellige dypstrukturer. Ingen lingvist har noensinne tillatt transformasjoner å erstatte et kategorisymbol med et annet slik at for eksempel "Adverb" transformeres til "Verbalpartikkel" dersom spesielle strukturelle krav er oppfylt. Det er heller ingen som helst grunn til å gi transformasjonsreglene en slik ny kraft.

Tradisjonelt har man regnet med samme dypstruktur for (12)a. og b. Setningene har samme innhold. Vi ville etter sigende gå glipp av en generalisering om vi påsto at setninger med det leksikalske verbet gi tilbake konstrueres syntaktiske på to vesensforskjellige måter, med tilbake enten som verbalpartikkel eller som adverb. Attpåtil ville jo de to leksikalsk forskjellige orda være synonyme. TG-teorien gjør oss i stand til å si at ordet tilbake alltid er verbalpartikkel når det opptrer sammen med gi, og at en transformasjonsregel kan flytte på partikkelen slik at den blir stående etter det direkte objektet i overflatestrukturen.

Dessverre er ikke denne transformasjonelle løsningen problemfri. Det er nemlig en god del verbalpartikler som ikke kan stå noe annet sted i setningen enn rett etter verbet. Interessant nok er dette nettopp de som det er vanskeligst å forbinde med et konkret temporalt eller lokalt innhold. Vi noterte at (11) ikke er noen naturlig overflatestruktur. Den er mindre akseptabel enn (2). Av samme grunn er (14) mindre akseptabel enn (1).

(14) ?Jeg ga kulepennen min bort.

De to samtalefragmentene (15) og (16) viser at vi behandler tilbake til NP som et syntaktisk ledd, men ikke bort til NP.

(15) A: Skal du ikke gi tilbake den kulepennen?

B: Tilbake til hvem da, mener du? Det er jo min egen kulepenn, jo.

(16) A: Har du ikke lyst til å gi bort den kulepennen?

B: ??Bort til hvem da, om jeg tør spørre? Deg, kanskje?

Fram i vise fram og over i tenke over er pålagt de samme restriksjonene som bort i gi bort. Dette er idiomer.

(17) ??Verden viste lysbilder fram.

(18) ??Du får tenke tilbudet over.

Det er ikke så at selve elementet bort er spesielt utsatt for idiomatisering når det modifierer et verb. For få bort er variasjonsmulighetene de samme som i (12).

(19)a. Vi har fått bort flekken.

b. Vi har fått flekken bort.

Adverb, preposisjoner og (objektspredikative) adjektiver kan gå over til ordklassen verbalpartikkel ved en diakron grammatisk forandring (Fretheim 1974). I (21) er adjektivet klar plassert foran objektet geværene, det er ikke utsatt for flertallskongruens og det forårsaker østnorsk tonelagskifte på imperativformen gjør. Det som er adjektiv i (20), er verbalpartikkel i (21).

(20) Gjør geværene klare.

(21) Gjør klar geværene.

Det er ikke mulig å vise til tilsvarende formelle kriterier i forbindelse med setningsparet (12)a.-b., men det skyldes den omstendigheten at ordklassene adverb og verbalpartikkel (og preposisjon) ikke har spesielle morfologiske kjennetegn i norsk, bare syntaktiske. Jeg mener at den formelle forskjellen mellom (12a) og (12b) bør forklares på samme måte som den formelle forskjellen mellom (20) og (21). Det er ingen transformasjonell forbindelse mellom (12a) og (12b). De har forskjellig dypstruktur.

La oss nå ta for oss de enkelte setningene i settet (13). Det ville ikke være rimelig å anta at det leksikalske verbet er det tre-verdige gi i en setning av (13c). En slik analyse ville implisere en syntaktisk forskjell mellom (12b) og (13c) som det ikke fins noe grunnlag for å operere med. Verbet i (12b) kan ikke være tre-verdig, for der er det ikke noe uttrykt indirekte objekt. A d v e r b e t tilbake må spesifiseres som en del av det leksikalske verbet gi tilbake på samme måte som v e r b a l p a r t i k k e l e n tilbake må spesifiseres som en del av det leksikalske verbet gi tilbake.

Det er derfor naturlig at vi finner syntaktiske forskjeller mellom adverbet tilbake i gi tilbake og det samme adverbet konstruert med et verb som fra før er to-verdig eller en-verdig. I (22) er både a. og b. grammatiske.

- (22)a. Du må flytte brikken din tilbake til Start.
b. Du må flytte brikken din.

Tilbake modifierer her verbet flytte uten å danne en leksikalsk enhet sammen med det. Vi ser for eksempel at leddet tilbake til Start i (22a) kan foranstilles. Dette går ikke fullt så godt med det tilsvarende leddet i (13c). Med verbalpartikkel er det imidlertid helt umulig.

- (23) Tilbake til Start må du flytte brikken din.

- (24) ?Tilbake til Ola ga jeg de nøklene jeg brukte.

Det er syntaktisk uvesentlig i denne sammenheng at det semantiske forholdet mellom til og Start i (22a) er et helt annet enn forholdet mellom til og Ola i (13c). Verbet sende kan modifieres med et indirekte objekt. Likevel fins det ikke noe eget leksikalsk verb sende tilbake hvor tilbake fungerer som adverb. Sende er nemlig to-verdig uansett om det er modificert av tilbake eller ikke.

- (25)a. Jeg sendte strømpene tilbake til Ola.
b. Jeg sendte strømpene tilbake.
c. Jeg sendte strømpene.

Hva så med de øvrige setningene i settet (13)? I to tilfelle er det direkte objektet plassert på slutten av disse setningene. Dette gir bedre resultat med det komplekse nominalleddet de nøklene jeg brukte enn med det korte nøklene. (13a) og (13d) illustrerer det omvendte forhold. Jeg regner med at plasseringen av det direkte objektet i (13b) og (13e) skyldes den 'stilistiske' transformasjonen Flytning av Tungt Objektledd. Problemet blir da å bestemme den syntaktiske strukturen til (13a) og (13d).

Hvis vår syntaktiske behandling av (12a) er riktig, må tilbake være verbalpartikkel også i (13a) og (13b). I de tre setningene vil tilbake forårsake tonelagskifte om det er ubetont.

Den setningen som det gjenstår å gjøre rede for nå, er (13d). (Som nevnt antar jeg samme transformasjonelle forhold mellom d. og e. som mellom a. og b.).

Vi kunne forsøksvis anta at (13d) var avledet fra samme dypstruktur som (13c), at de to måtene å danne indirekte objekter på i norsk skyldes en valgfri transformasjon. Hvis vi kan postulere et transformasjonelt forhold mellom overflatestrukturene (26)a. og b., kan vi gi paret (13)c.-d. samme behandling som disse.

- 26)a. Jeg ga $\left\{ \begin{array}{l} \text{nøklene} \\ \text{de nøklene jeg brukte} \end{array} \right\}$ til Ola.
b. Jeg ga Ola $\left\{ \begin{array}{l} \text{nøklene} \\ \text{de nøklene jeg brukte} \end{array} \right\}$.

I og med at tilbake til Ola synes å utgjøre både en semantisk og en syntaktisk enhet, ville det da kanskje være mest naturlig å postulere en transformasjon som gjør preposisjonsleddet til Ola om til et preposisjonsløst indirekte objekt som står foran det direkte objektet.

Generelt er en transformasjonsregel av denne art ikke helt uproblematisk, men det fins en annen god grunn til å avvise en flytningstransformasjon som gjør det mulig å avlede (13)c. og d. fra samme dypstruktur. Den transformasjonen burde kunne anvendes også når tilbake er verbalpartikkel. Med utgangspunkt i strukturen (13a) skulle det være mulig å derivere (27), men (27) er fullstendig ugrammatisk.

- (27) *Jeg ga tilbake Ola $\left\{ \begin{array}{l} \text{nøklene} \\ \text{de nøklene jeg brukte} \end{array} \right\}$.

Fins det da noen måte å gjøre rede for strukturen i (13d) på? Partikkelflytning fra venstre til høyre over to objekter ville kreve den umulige strukturen (27) som "input", og man ville måtte operere med en meget uheldig o b l i g a t o - r i s k flytning. Hvis min beskrivelse av (12)a. og b. er riktig, vil det heller ikke være noe uavhengig evidens for en transformasjon som flytter verbalpartikler fra posisjonen rett etter verbet.

Jeg tror vi må ty til 'utradisjonelle' midler for å gjøre rede for ordstillingen i (13d). Preposisjonsleddet kan utelates i (13a) og (13c) uten at det går ut over grammatikaliteten. På samme måte kan tilbake utelates i (13d) uten at resten blir ugrammatisk. Men forholdet mellom tilbake og resten av (13d) er et helt annet enn forholdet mellom det indirekte objektet til Ola og resten av de to setningene (13a) og (13c).

Tilbake er ikke noe ekstra modifierende element i (13d). Predikatet er det to-verdige verbet gi tilbake. Det er det indirekte objektet Ola som er det ikke-obligatoriske elementet i denne strukturen. Derfor kan vi ikke uten videre slutte at setninger med strukturen NP gir NP NP tilbake er grammatiske fordi NP gir NP NP er en grammatisk overflatestruktur for setninger med det tre-verdige verbet gi.

Det er imidlertid ikke utenkelig at strukturen NP gir NP NP kan ha spilt en rolle i forbindelse med NP gir NP NP tilbake på en ganske annen måte. Strukturen indirekte objekt fulgt av direkte objekt kan være a n a l o g i s k o v e r f ø r t fra gi-setningene til setninger med gi tilbake. Utsagnet i (13d) impliserer utsagnet i (26b), og overflatesyntagmet (26b) er i sin helhet inkludert i syntagmet (13d). Derimot fins det ikke noe delsyntagme innenfor den ugrammatiske strukturen (27) som tilsvarer (26b), og heller ikke noe som tilsvarer (12)a. eller b., hvor det indirekte objektet mangler.

Det skal godt gjøres å b e v i s e at vi har å gjøre med en analogidannelse i dette tilfellet, men ingen transformasjonell analyse av (13d) kan unngå å bli en typisk ad hoc løsning, en grammatisk beskrivelse som ikke har sammenheng med noe som helst annet i norsk syntaks.

Jeg har nylig skrevet en lengre artikkel om syntaktiske analogidannelser i norsk. Den er med i det nye samleverket Sentrale Problemer i Norsk Syntaks (Universitetsforlaget 1977), som jeg herved benytter anledningen til å annonsere for NOR-SKRIFTS lesere.

*Denne artikkelen er et forsøk på oppsummering av en del synspunkter som kom fram i en syntakstime for grunnfagsstudentene i allmenn språkvitenskap våren 1977. Jeg takker deltagerne for en fin diskusjon.

REFERANSER

- Fretheim, T. (1974): "Some cases of accent shift in East Norwegian", NTS, Vol. 28, 113-129.
- Fretheim, T. (1977): "Syntaktisk analogi - noe mer enn en billig nødløsning? (En undersøkelse av setninger med det formelle subjekt det)", i Fretheim

(red.): Sentrale Problemer i Norsk Syntaks,
Universitetsforlaget.

Hovdhaugen, E. et al. (1976): Språkvitenskap. En elementær inn-
føring, Lingvistisk institutt, Universi-
tetet i Oslo.

av

Thorstein Fretheim

Den tempusformen som vi tradisjonelt kaller p l u s k v a m p e r f e k t u m , har flere funksjoner, og det er ikke alltid like lett å finne et semantisk slektskap mellom dem.

Først og fremst forbinder vi vel pluskvamperfektum med en forskyvning av ytringens temporale referansepunkt fra selve tidspunktet for ytringen til et tidspunkt forut for dette. Om jeg sier Vi hadde begynt å synge, kan det bety at vi begynte å synge før et spesielt fortidig tidspunkt.

Imidlertid vil samme setning bety noe helt annet som svar på spørsmålet Hva hadde dere gjort om dere var blitt arrestert? I en slik situasjon markerer pluskvamperfektum at vi har med en konjunktivisk kondisjonal å gjøre.

Setningen Vi hadde tenkt å være der en stund krever ikke at det relevante referansepunktet er forskjellig fra tidspunktet for ytringen. Den tillater en tolkning som gjør den synonym med den tilsvarende versjonen med presens perfektum har tenkt. I dette tilfellet spiller det en rolle hvilket hovedverb som er brukt. Om vi setter inn hadde prøvd istedenfor hadde tenkt, må vi forutsette et forskjøvet referansepunkt. Vi hadde prøvd å være der en stund forholder seg ikke til Vi har prøvd å være der en stund slik som Vi hadde tenkt å være der en stund forholder seg til Vi har tenkt å være der en stund.

Pluskvamperfektum i norsk har så vidt jeg kan skjønne en annen sentral funksjon som ingen grammatiker har gitt noen adekvat beskrivelse av.

Sammenlign de to dialogutsnittene (1) og (2).

- (1) A: Ser du noe til Johan nå for tiden?
B: Han var faktisk i begravelsen til Oscar.
- (2) A: Ser du noe til Johan nå for tiden?
B: Han hadde faktisk vært i begravelsen til Oscar.

Sannhetsbetingelsene er nøyaktig de samme for B's svar i (2) som for B's svar i (1). Likevel kan vi ikke trekke det samme sett av slutninger på grunnlag av svaret i (1) og svaret i (2). Den innholdsmessige forskjellen mellom dem kan sies å være av *p r a g m a t i s k* art, i den forstand at den dreier seg om den talendes grunnlag for å kunne hevde at Johan var i Oscars begravelse. Preteritumsformen var ville ha vært brukelig om B selv hadde vært til stede ved den omtalte begravelsen, og den ville likeledes ha vært brukelig om B ikke hadde vært der. Pluskvamperfektum hadde...vært forutsetter derimot at B bare hadde annen hånds kjennskap til hvem som møtte opp i begravelsen til Oscar. B kan ikke selv ha vært der, eller, for å si det mer presist, B har gjennom et konvensjonelt grammatisk middel, nemlig bruk av pluskvamperfektum, gitt A muligheten til å trekke den slutningen at B ikke var til stede selv men har opplysningen om Johan fra en annen person som overvar bisettelsen. (Det er fra et logisk synspunkt ingen ting i veien for at denne person kan ha vært Johan selv.) Dersom B *h a d d e* vært til stede ved Oscars begravelse, ville svaret i utsnittet (2) ikke samsvare med de faktiske forhold, uten at *p å s t a n d s i n n h o l d e t* ville ha vært berørt av den grunn.

Det er ingen sak å konstruere overbevisende eksempler av samme art som det ovenstående. Her er noen flere:

- (3)a. Jørgen gikk derfra uten å si hvor han skulle hen.
  - b. Jørgen har gått derfra uten å si hvor han skulle hen.
  - c. Jørgen hadde gått derfra uten å si hvor han skulle hen.
- (4)a. Ingen beklaget seg under den strabasiøse turen.
  - b. Ingen har beklaget seg under den strabasiøse turen.
  - c. Ingen hadde beklaget seg under den strabasiøse turen.
- (5)a. Det var fullt hus hver kveld.
  - b. Det har vært fullt hus hver kveld.
  - c. Det hadde vært fullt hus hver kveld.

Bruken av pluskvamperfektum i c.-versjonene indikerer at den talende har basert sine respektive påstander på andres utsagn.

Selvsagt kan man også tenke seg andre grunner til at pluskvamperfektum er brukt i disse setningene. Mitt poeng er at ønsket om å få fram den implikasjonen jeg har pekt på, er en tilstrekkelig grunn til at avsenderen har valgt å benytte denne tempusformen. Det ville ikke være nødvendig å trekke noen annen temporal eller modal funksjon inn i bildet.

Forholdene blir ikke annerledes om det verbet som står i pluskvamperfektum, har et første-persons subjekt.

- (6)a. Jeg gjorde visst et utslettelig inntrykk på dem.
- b. Jeg har visst gjort et utslettelig inntrykk på dem.
- c. Jeg hadde visst gjort et utslettelig inntrykk på dem.

Det er tenkelig at pluskvamperfektum i (6c) er brukt utelukkende fordi man helst vil unngå at adressaten skal tro man gir uttrykk for egne vurderinger. Likeså kan en som er tiltalt for voldsbruk antyde ved hjelp av pluskvamperfektum at han ikke var ved full bevissthet i gjerningsøyeblikket:

- (7) Da hun kom inn igjen, hadde jeg slått henne.

Under den rent temporale tolkningen av (7) gir leddsetningen det relevante referansepunktet. Betydningen vil da nødvendigvis være at jeg først slo og at hun deretter kom inn. (Jfr. Da hun kom inn igjen, hadde hun spist middag.) Men denne syntaktiske konstruksjonen er og forenlig med en situasjon hvor jeg slår til hennes e t t e r a t hun er kommet inn. Da må vi anta at den talende gjengir hva en annen har fortalt ham om det intrufne.

